

FÜLÖP MIHÁLY

Az Európai Tanácsadó Bizottság (1943–1945) II. ¹

A németországi megszállási övezetek

A moszkvai külügyminiszteri értekezlet (1943. október 18. és november 1.) és a szövetségesek normandiai partraszállása (1944. június 6.) között egyedülálló lehetőség nyílt arra, hogy a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok kialakítsa háromoldalú, Európa- és Németország-politikáját, összehangolja a háború utánra szóló béketerveit.² A Foreign Office-ban hamar elpárolgott ugyan a diplomáciai győzelmük, a londoni Európai Tanácsadó Bizottság (*European Advisory Commission*, EAC) létrehozása és a teheráni csúcstalálkozó eredményei felett érzett öröm, az angol diplomácia 1944. január 15-én mégis magához ragadta a kezdeményezést a háború és a béke központi kérdésében. William Strang angol külügyminiszter-helyettes a Bizottság tagjai elé terjesztette Németország feltétel nélküli megadására, háromhatalmi megszállására, a fegyverszünet végrehajtására vonatkozó javaslatait. A Három Nagy megegyezésére azelőtt próbáltak sort keríteni, *mielőtt* a hadműveletek kettészakították volna a kontinenst és a fő ellenséget.

Londont sürgette az idő. Rooseveltné Németország legyőzése után minden erejével Japán ellen kívánt fordulni. Szövetségeseit hamisítan biztositotta arról, hogy a konfliktus lezárását követően csapatai hamarosan hazatérnek. Mivel nem akart az európai ügyek rendezésébe belebonyolódni, ezért eleve ellene volt a háború alatt titokban kidolgozott egyezségeknél. 1943 nyarán,

¹ A tanulmány első része: Az Európai Tanácsadó Bizottság (1943–1945). A genesis és az olaszországi precedens. *Múltunk*, 2005/2. 4–35. Ezúton mondok köszönetet a Hungarian-American Commission for Educational Exchange Magyar–Amerikai Fulbright Bizottságnak és a Politikátörténeti Alapítványnak az amerikai fővárosban a National Archives and Record Administration, College Park, Maryland (a továbbiakban NARA) irataiban folytatott kutatásaim támogatásáért. A Public Record Office (újabb elnevezése National Archives), Foreign Office, Kew iratainak jelölése a továbbiakban PRO FO, illetve CAB, azaz Cabinet Papers, valamint PREM, azaz Prime Minister Papers.

² Anthony Eden angol külügyminiszter napirendi javaslata a moszkvai külügyminiszteri értekezletre 1943. szeptember 18-án: „3. Közös felelősség Európáért versus külön felelősségi övezetek. [...] 5. Nagy és kis szövetségesek megegyezése a háború utáni kérdésekről. 6. Elvi egyezség Németországról és más ellenséges országokról. A/ Fegyverszüneti időszakban, például valamilyen bizottság felügyelete alatt, stb. B/ Békerendezésnél, például határok, katonai megszállás, leszerelés, jóvátétel, német kormány decentralizációja, stb. [...] 11. Lengyelország, Görögország, a dunai és balkáni államok jövője, beleértve a konföderációk kérdését.” *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers* (továbbiakban FRUS), 1943. I. Washington, 1963. 536.

amikor az angol Németország-terv megszületett, úgy tűnt, hogy a Szovjetunió egyedül is képes lesz a megadás feltételeit diktálni. A Whitehall³ attól is tartott, hogy a Vörös Hadsereg a Szovjetunió határait elérve megáll és Sztálin újra alkuba bocsátkozik Hitlerrel.⁴ Az angol háborús kabinetben felülkerekedett az a meggyőződés, hogy Németország és Európa jövőjéről Moszkvával *előre* meg kell egyezni, Washington pedig Nyugat-Európa felszabadítása után célszerű *bevonni* a német- és az osztrákkérdés rendezésébe.

Az előre összehangolt, háromhatalmi politika kialakítására a pillanat azért volt alkalmas, mert a „furcsa szövetség”⁵ egyik tagja sem remélhette a diadalt a másik kettővel való összefogás nélkül. Hitler közös legyőzésének szándéka volt az a kötelék, amely a szövetséget összefonta. A kontinentális Európa felszabadítása épp megkezdődött, de hadseregeik még nem kerültek birtokon belül. Egyik szövetséges sem diktálhatta feltételeit a másikkal, így kompromisszumok árán olyan megoldásokat voltak kénytelenek elfogadni, amilyeneket eredetileg egyikük sem akart. Teljesen bizonytalan volt az is, ki, mikor, meddig jut el, az ellenség mikor és milyen körülmények között adja fel a harcot, miben érdemes előre megegyezni és mit kell a hadiesemények alakulására, a háború utáni rendezésre hagyni. A Három Nagy mindent alárendelt a Németország elleni harcnak, a háború mielőbbi befejezésének. Tervezni és egyezkedni csak a fő céllal összhangban lehetett.

A legfőbb ellenség összeomlásának lehetősége 1943 késő nyarán, majd 1944 kora őszén is felcsillant. A háború stratégiai fordulata, a kurszki páncélos csata végleg szertefoszlatta a német győzelmi reményeket. A Vörös Hadsereg azonban csak 1944. január 4-én érte el a Szovjetunió világháború kitörésének pillanatában fennálló, április közepén a náci agressziót megelőző határait. A Mussolini bukását megelőző washingtoni, és az azt követő québeci találkozón Rooseveltt és Churchill fogadta el az 1944. május 1-re kitűzött normandiai partraszállás (OVERLORD) tervét, illetve Németország azonnali összeomlásának esetére a szövetségesek teendőit (RANKIN). Az angol és az amerikai hadvezetés közel egy éven keresztül készítette elő a hadműveletet, de a sikert semmi sem garantálta előre. Az olaszországi hadműveletek mellékhadszíntérré váltak. Teheránban Rooseveltt Sztálin támogatásával vetett véget Churchill periferikus stratégiájának, de a szövetséges hadseregek még messze jártak a teljes győzelemtől.

A szövetséges nagyhatalmak az Európai Tanácsadó Bizottság 1944. január 15-e és november 14-e közötti tárgyalásain állapodtak meg a három németországi megszállási övezet határaitól. Ennek kapcsán a nagy leegyszerűsítések, elhallgatások és öngigazolások: a hidegháború korában arról folyt a vita,

³ Kormánynegyed Londonban.

⁴ Vojtech MASTNY: *Russia's Road to the Cold War. Diplomacy, Warfare and Politics of Communism 1941–1945.* Columbia University Press, New York, 1978. 79–80. (A Vörös Hadsereg 1944. áprilisi offenzívájának megállításáról – a második front megnyitásának a hírért várva – lásd uo. 158.)

⁵ John R. DEANE: *The Strange Alliance.* J. Murray, London, 1947.

hogy miért kapta meg a Szovjetunió az 1937-es német terület felét,⁶ miért vonták vissza az angol–amerikai csapatokat a háború végén a zónahatárokra, miért nem kísérelték meg Berlin elfoglalását, hogyan kerülhetett a négyhatalmi megszállás alatt álló főváros a szovjet övezet közepére úgy, hogy nem biztosították a szárazföldi összeköttetési útvonalakat a nyugatiak ellátására? A berlini válság után a tartós *megosztás*, a két Németországot 1989. november 9-ig elválasztó „vasfüggöny”, illetve berlini fallá alakult zónahatár miatt bírálták a terv kiötlőjét,⁷ valamint az EAC tárgyalásain részt vevő angol és amerikai diplomátákat.⁸ Nem segítette elő a tisztázást az sem, hogy Churchill jóval a háború után úgy emlékezett: „soha nem hagyta jóvá a tervet”.⁹ A közös Németország-politika kudarcáért az amerikai diplomaták és az angol történétírást¹⁰ az amerikai katonákra, Rooseveltre és a szovjet résztvevőkre, az amerikai történétírást¹¹ a szovjet félre, a szovjet az angol–amerikaira hárította a felelősséget.¹²

A korabeli főszereplők háromszögében azonban a vonzások és a taszítások nem a kelet–nyugati megosztottság szerint működtek, sőt a németországi megszállási övezetek meghatározásában rendkívül fontos szerepe volt az angol és az amerikai fél közötti stratégiai vitának. Az angol és a szovjet politika összehangolása Eden 1941. decemberi moszkvai látogatása, a húszéves szövetségi szerződés 1942. májusi megkötése után az 1943. októberi moszkvai

⁶ Vojtech Mastny ezt nevezte az angolok által a szovjeteknek adott „aranytojásnak”, annak ellenére, hogy az azt tojót tyúkot Sztálin 1944 elején, a lengyel és más kérdésekben alaposan megtépzta (i. m. 148.).

⁷ *The Memoirs of Lord Gladwyn*. Weidenfeld and Nicolson, London, 1972. 133.

⁸ Philip E. MOSELY: *The Kremlin and World Politics*. Vintage Books, New York, 1960. (A kötet közli az 1950 áprilisában és júliusában publikált írásait; az utóbbi címe: *The Occupation of Germany: New Light on How the Zones Were Drawn?* 580–605.) Daniel J. NELSON: *Wartime Origins of the Berlin Dilemma* (University of Alabama Press, 1978) felhasználta – az 1972-ben elhunyt – Mosely korábbi közléseit, miszerint Winant amerikai nagykövettel Londonban többször kísérletet tett a berlini kommunikációs vonalak biztosítására, ám ezt Edward John Francis THOMAS: *The European Advisory Commission and Allied Planning for a Defeated Germany, 1943–1945* című publikátlan értekezése (American University 1981, Library of Congress mikrofilm) rendre megcáfolja (88., 107–108.). Jómagam a NARA Diplomatic Branch, Civil Archives Division, Record Group 43. Records of the European Advisory Commission and of Philip E. Mosely US Political Advisor thereto, 1943–1946 (a továbbiakban NARA, EAC) teljes anyagát 2004 nyarán néztem át, és én sem találtam utalást a kísérletekre. Az amerikai diplomaták nem kaptak utasítást a kérdés felvetésére. William STRANG: *Home and Abroad*. Andre Deutsch, London, 1956.

⁹ *The Memoirs of Lord Gladwyn*. I. m. 134. – Winston S. CHURCHILL: *Triumph and tragedy* (New York, 1953.) erről így írt: az EAC „fogalmazta meg Németország megszállási övezetekre való felosztásának első tervét, ami később súlyos problémát okozott” (319.). Az EAC „javaslatait nem tartották olyan sürgősnek, vagy fontos gyakorlati kihatásúknak, hogy a háborús kabinet elé terjesztették volna. A jövőt illető sok értékes tervhez hasonlóan ezek a javaslatok is íróasztalok fiókjában heverték, mialatt a háború tovább folyt [. . .] Németország orosz megszállási övezetének ügye olyasfajta elméleti elképzelés maradt, mint azok a dolgok, amelyekre azt mondjuk: túl szép, hogy igaz legyen.” (615–616.) Ám ugyanitt a fentieknek ellentmondóan azt is írta, hogy az Atlee-bizottság és a vezérkari főnökök közös előterjesztését „elfogadták és továbbították az Európai Tanácsadó Bizottsághoz” (uo.). A többes szám nyilvánvalóan a War Cabinetre utal, aminek ő volt a vezetője.

¹⁰ Tony SHARP: *The Wartime Alliance and the Zonal Division of Germany*. Oxford, Clarendon Press, 1975.

¹¹ John L. SNELL: *Wartime Origins of the East–West Dilemma over Germany*. The Hauser Press, New Orleans, 1959.; John H. BACKER: *The Decision to Divide Germany: American Foreign Policy in Transition*. Duke University Press, 1978.

¹² Viktor ISZRAELJAN: *A Hitler-ellenes koalíció diplomáciája. A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia diplomáciai együttműködése a második világháború alatt 1941–1945*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974.

1. térkép. Forrás: FRUS, 1944. I. 152.

külgyminiszteri értekezleten érte el csúcspontját, amihez Cordell Hull amerikai külgyminiszter passzívan asszisztált. Churchill földközi-tengeri–balkáni stratégiája 1943 végére szétesett, de az OVERLORD tervezésében az angolok kezdetről vezető szerepet játszottak, ami ezúttal a fő csapásirányban újította fel az angol–amerikai stratégiai vitát. 1943 nyarától az Egyesült Államok fokozatosan átvette a vezetést a nyugati stratégia meghatározásában. Teheránban Churchill a „junior partner” szerepében találta magát. Roosevelt és környezete bizalmatlansága egyre erősödött a „brit birodalmi” célokkal szemben. Az elnök el akarta kerülni, hogy az amerikai erőt a „junior partner” érdekében használják fel.

Churchill megszépítő visszaemlékezései¹³ ellenére sem valósult meg a nyugati egysége Sztálinnal szemben. Nemcsak Roosevelt, hanem az angol diplo-

¹³ Warren F. KIMBALL: *Churchill and Roosevelt. The Complete Correspondence. II. Alliance Forged* (Princeton University Press, 1984. 5.) idézi Churchill 1953. március 28-i Eisenhowerhez intézett levelét, amelyben a nyugati szövetségesek közötti „összeütközések és bizalomhiány” jeleinek emlékirataiból történt kiiktatásáról írt.

mácia is eredményesen kísérletezett azzal, hogy szovjet segítséggel alakítsa a maga számára kedvezőbbé a szövetséges megállapodásokat.¹⁴

Milyen szerepet szántak a szövetségesek az Európai Tanácsadó Bizottságnak politikájuk összeegyeztetésében? Milyen megoldások vezették az angol háborús kabinetet Németország jövőjének meghatározásában? Hogyan illeszkedtek a tervek az angol–szovjet alkufolyamatba? Miért csaptak össze az angol és az amerikai stratégiai elképzelések a megszállási övezetek és Berlin kérdésében? Miért szűkült le az EAC feladatköre a német- és az osztrákkérdés megvitatására? Miért jött létre angol–szovjet összefogás az alapkérdésekben? Milyen szerepe volt Rooseveltnek és az amerikai katonai vezetésnek az EAC tárgyalásainak obstrukciójában? Hogyan függött össze az amerikai elnök Európa-politikája a két nyugati szövetséges zónáinak megcserélésével? Miért ragaszkodott a Foreign Office ahhoz, hogy Ausztriát amerikai ellenőrzés alá helyezzék, míg az amerikaiak fordítva: a megszállást az angolokra kívánták bízni? Mikor kerekedett felül az Ausztria háromhatalmi megszállását előnyben részesítő szovjet elképzelés és miért várták meg a háború befejezését az ausztriai megszállási övezetek kijelölésével? Hogyan sikerült mégis megegyezni a megadási feltételekben és a németországi megszállási övezetek elhatárolásában? Ezekre a kérdésekre kísérlek meg válaszolni az EAC tárgyalásai első tíz hónapjának történetét áttekintve.

Az Európai Tanácsadó Bizottság és Kelet-Európa

A moszkvai külügyminiszteri értekezlet negyedik napján Anthony Eden, az angol külügyminiszter olyan háromhatalmi „politikai-katonai bizottság”, *clearing-house* (egyeztetési fórum) létrehozását javasolta, esetleg francia részvétellel, amely „megvitatná az összes, a háború menetéből adódó európai kérdést, kivéve azokat, amelyek közvetlenül hadműveleti jellegűek”.¹⁵ Cordell Hull és Molotov beleegyezett, hogy az EAC legfőbb feladata a német megadási feltételek kidolgozása legyen. Nem kívántak állást foglalni viszont Eden többi felvetésével – a francia tagsággal, vagy a felszabadított Európa általános kérdéseinek megvitatásával – kapcsolatban. A három külügyminiszter azt is elfogadta, hogy az EAC székhelye London legyen, mivel ott a szövetséges – emigráns – kormányok véleményét könnyebben ki lehetett kérni.¹⁶

A szövetségesek Németországról addig csak néhány alkalommal, nagyon esetlegesen váltottak szót. Eden minden ilyen alkalmon részt vett.¹⁷ Sztálin

¹⁴ Erre példa az Olaszországra vonatkozó hosszú (angol) fegyverszüneti feltételek elfogadtatása Sztálin beavatkozása nyomán. Lásd *Az Európai Tanácsadó Bizottság*. I. m. 19.

¹⁵ *FRUS*, 1943. I. 605.

¹⁶ Uo. 606. Londonban de Gaulle tábornok Francia Nemzeti Tanácsán kívül a holland, a belga, a luxemburgi, a norvég, a görög, valamint a csehszlovák, a jugoszláv és a lengyel kormány talált menedéket.

¹⁷ Anthony EDEN: *The Memoirs of Anthony Eden, Earl of Avon*. 2. *The Reckoning*. Houghton Mifflin Company, Boston, 1965. 429.

1941 decemberében Poroszország egy részét Lengyelországnak kívánta ítélni, Ausztriát, a Rajna-vidéket és Bajorországot pedig a német államról leválasztani. Az angol külügyminiszter nem kötelezte el magát területi kérdésekben, márpedig e nélkül a szovjet vezető nem tartotta lehetségesnek szövetségüket.¹⁸ Edén 1943 márciusában Washingtonban látogatta meg Rooseveltet, aki lelkesen beszélt neki Németország felosztásáról, amivel a külügyminiszter akkor egyetértett.¹⁹ Az első québeci találkozón, 1943 augusztusában az angol háborús kabinet tagjai viszont már elejtették a Németországra kényszerítendő felosztást, helyette a német államok szeparatista tendenciáit óhajtották támogatni, ami Poroszországot leválasztaná a dél-német államszövetségről, amelyhez Ausztria–Magyarország is tartozna.²⁰ Hull 1943 őszén Moszkvában előterjesztett terve *háromhatalmi*, rövid, átmeneti megszállást irányzott elő, ami után a náci és militarista elemektől megtisztított demokratikus Németország visszatérhetne a nemzetek közösségébe; területét csökkentenék, haderejét megszüntetnék, a háborús bűnöseit kiadnák, az országot decentralizálnák.²¹ A kérdés megvitatása helyett a külügyminiszterek az amerikai tervet áadták a megalkítandó EAC-nak tanulmányozásra. Edén Németország erőszakos megosztása ellen szólt. Hull jelezte, hogy noha korábban pártolták a felosztást, egyre inkább az ellenkező megoldás felé hajlanak. Molotov úgy vélte: „a Szovjetunió elmaradt a háború utáni kérdések tanulmányozásával”,²² mivel vezetői a háborúra összpontosítottak. „Az Egyesült Államoké, és személy szerint Hull külügyminiszteré a dicsőség, hogy elsőként terjesztették elő Németország jövőjére vonatkozó elképzeléseiket. Noha az orosz nép érzéseit aligha kell ecsetelnie, a megosztás kérdését még tanulmányozniuk kell” – mondta Molotov.²³ A konferencia búcsúvacsoráján, amikor John R. Deane tábornok, a moszkvai amerikai katonai misszió újonnan kinevezett vezetője arra emelte poharát, hogy az angol–amerikai és a szovjet csapatok Berlinben találkozzanak, Sztálin tüntetően megkerülte az asztalt és koccintott vele. Ha terve még nem is kristályosodtak ki Németország kérdésében, azt világossá tette, hogy a megoldást inkább szövetségeseivel, mint nélkülük képzelel el.²⁴

¹⁸ Uo. 429.

¹⁹ Uo. 439.

²⁰ Cordell HULL: *The Memoirs of Cordell Hull*. MacMillan, New York, 1948. 1233–1234.

²¹ FRUS, 1943. I. 720–723. A State Department 1943. augusztus 17-én felosztási, azt követően politikai újjászervezési tervet dolgozott ki. Az utóbbiban a Departmental Committee on Germany viszont ellenezte a felosztást. Lásd Harley NOTTER: *Postwar Foreign Policy Preparation. 1939–1945*. Washington, 1949. 554., 559.

²² Lozovszkij külügyminiszter-helyettes 1941. december 26-i átiratával kezdődő szovjet béke-előkészítés csak 1943. szeptember 4-én vezetett a Washingtonból visszatérő Litvinov béke-előkészítő (ennek napirendjére került szeptember 9-én a megosztás tanulmányozása) és Vorosilov fegyverszünet-előkészítő bizottságának megalakításához. Ezzel párhuzamosan a Londonból hazatérő Majszkij kapta a jóvátétel kidolgozásának feladatát. A fegyverszüneti bizottság csak 1944. június 29-én vált ketté német, illetve finn–magyar–román fegyverszüneti bizottságra. Lásd: *Staraja Plosad*. Vestnik Archiva Prezidenta Rossijskoj Federacii, „Zanajtszja Podgotovkoj Buducsevo Mira” (A jövővé béke előkészítése. Dokumentumok.) Moszkva, 1995/4. 114–157.

²³ FRUS, 1943. I. 632.

²⁴ Harriman moszkvai amerikai nagykövet 1943. október 30-i távirata. Uo. 690.; William STRANG: i. m. 200. Sztálin Hullnak ez alkalommal szarkasztikus módon tagadta, hogy a Szovjetunió és Németország valaha is megegyezhet a békefeltételekről.

Az Európai Tanácsadó Bizottság még meg sem született, a külügyminisztereknek máris lehetőséget biztosított arra, hogy a kérdések tanulmányozásának átadásával azok megvitatását és megoldását elhalasszák, sok esetben a problémákat egyszerűen félrelökjék az útból. Ez történt a felszabadított Európáról szóló brit javaslat (a jaltai nyilatkozat ősevel) és a francia polgári közigazgatást szabályozó amerikai előterjesztéssel. Az utóbbi esetben a hadszíntéri főparancsnok primátusát fogadtatták el vezérlő elvként, mivel nem kívánták állást foglalni a hatalomért küzdő francia csoportok között.²⁵

A miniszterek utolsó előtti ülésén Visinszkij szovjet külügyminiszter-helyettes az EAC összetétele és funkciója körüli nézeteltérésekről számolt be. A szovjet küldöttség a Foreign Office 1943. július 1-i rendezőelveire²⁶ hivatkozva a Bizottság más „tagállamokkal” való kibővítését követelte, míg az angol és az amerikai delegáció ragaszkodott háromoldalú jellegéhez. A szovjet terv a fegyverszünetek kidolgozására korlátozta volna a feladatát, a nyugati viszont valamennyi, az európai háború alatt felvetődő kérdésre kiterjesztette volna a hatáskörét. Eden rögtön megemlítette, hogy a német és a francia ügyeket már a Bizottsághoz utalták, mire Molotov azzal vágott vissza, hogy a feladatot világosan kell meghatározni, különben kezdetektől nehézségekbe ütközhetnek.²⁷ Az EAC alapító okmánya – összebékítve az angol és a szovjet nézeteket – a Tengelyhatalmak megadási feltételeire és a fegyverszünetek végrehajtására vonatkozó közös ajánlások kidolgozására korlátozta feladatait. Az EAC az őket érintő kérdések megvitatására meghívhatta a kisebb szövetségeket. A három külügyminiszter – Hull kérésére – fenntartotta magának a jogot, hogy – ha szükséges – a felmerülő kérdések megoldására találkozót tartsanak és azokat diplomáciai úton oldják meg. Ezzel megnyitotta az utat a jaltai konferencián a külügyminiszterek döntés-előkészítő ülései megtartására, majd a potsdami értekezleten az együttműködésük Külügyminiszterek Tanácsának formájában történő intézményesítésére. Roosevelt Churchillnek küldött táviratában a moszkvai értekezletet a háromhatalmi együttműködés „valódi kezdetének” nevezte, ami hamarosan Hitler vereségéhez fog vezetni.²⁸

Eden nagy árat fizetett az EAC létrehozásáért. Október 24-én hozzájárult a szovjet–csehszlovák barátsági, kölcsönös segítségnyújtási és együttműködési szerződés aláírásához, amit júliusban még ellenezett. Molotov azonnal közölni kívánta az örömhírt Benešsel, mire az angol külügyminiszter 24 óráshaladékot kért, hogy legalább miniszterelnökét értesítse, nehogy az érintettől halljon erről először.²⁹ Eden zavara érthető, hiszen minden viszonzás nélkül adta fel kormánya álláspontját. Az angol War Cabinet a nagyhatalmak önkorlátozó megállapodása (*self-denying ordinance*) és a kétoldalú

²⁵ FRUS, 1943. I. 761.

²⁶ Lásd: *Az Európai Tanácsadó Bizottság*. I. m. 14.

²⁷ FRUS, 1943. I. 665.

²⁸ Uo. 673

²⁹ FRUS, 1943. I. 625.

egyezmény szovjet–csehszlovák–lengyel szövetséggé való szélesítése nélkül megtagadta beleegyezését Beneš Moszkvába utazásához. Arról van szó, hogy az angol külügyminiszter még 1942. június 9-én javasolta Londonban Molotovnak, hogy a nagyhatalmak kisebb szövetségeseikkel egymás beleegyezése nélkül ne kössenek a háború utáni rendezésre vonatkozó egyezményeket.³⁰ Az „önmegtartóztatásnak” ezt a formáját azért tekintette szükségesnek, hogy Nagy-Britannia és a Szovjetunió elkerülje egymás ellen fordítható szövetségi rendszerek felépítését. A szovjet külügyminiszter a megállapodás írásban rögzítését kérte. Beneš ugyanaznap megígérte neki, hogy ha a szovjetek elleneznék, akkor nem lép államszövetségre Lengyelországgal. Ezért Moszkva elismerte Csehszlovákia München előtti határait. Ezt augusztus 5-én követte az angol kormány nyilatkozata a müncheni szerződés visszautasításáról, a határok visszaállítására viszont nem vállalt kötelezettséget. Július 16-án a szovjetek közölték Benešsel, hogy ellenzik a föderációkat, aki tárgyalásait rögtön fel is függesztette a lengyelekkel. A következő év júliusában – a londoni lengyel kormány és Moszkva között Katýn miatti szakítást és washingtoni látogatását követően – Beneš bejelentette szándékát Moszkvába utazására, amit október 2-án nyilvánosan is megerősített.³¹ A Foreign Office joggal tartott attól, hogyha ez megtörténik, Beneš hátba döfi a londoni lengyeleket.

Eden saját kormánya előtt azzal mentegette magát, hogy a szovjet–csehszlovák egyezmény jegyzőkönyve nyitva hagyta a lehetőséget Lengyelországgal csatlakozása előtt.³² Cadogan rögtön megcáfolta főnöke érveit, hiszen nem ez volt az igazi ok.³³ Az angol külügyminiszter és helyettese, William Strang, a későbbi brit EAC-képviselő valójában azért engedett, mert előző nap állapodtak meg az EAC felállításában, ami szerintük önmagában elegendő volt arra, hogy a moszkvai értekezletet a maguk szempontjából sikernek minősítsék.³⁴ Csehszlovákia így a veszteséglistára került. Az angol külügyminiszter úgy vélte, a Foreign Office európai tervének elfogadtatásával *megmentette a kontinenst a kettéosztástól*.³⁵

Eden pálfordulása a moszkvai értekezlet fordulópontja. Molotov abban a pillanatban magához ragadta a kezdeményezést.³⁶ Felolvasta nyilatkozatát, amelyben az „önkorlátozást” érvénytelennek nyilvánította a szomszédos

³⁰ PRO FO PREM 3, 399/4. Eden–Molotov 1942. június 9-i tárgyalásán a Szovjetunió és a londoni jugoszláv kormány között megkötendő egyezmény miatt került a kérdés napirendre.

³¹ Vojtech MASTNY: i. m. 114–116.; Graham ROSS: *The Foreign Office and the Kremlin. British Documents on Anglo-Soviet Relations 1941–1945*. Cambridge University Press, 1984. 24–25.

³² Eden 1943. október 24-i távirata. PRO FO 371/34340 C 12467/525/12.

³³ Cadogan 1943. október 25-i átírata Churchillnek. Uo. C 12505/525/12.

³⁴ Eden 1943. október 24-i távirata Churchillnek. PRO FO 371/37030 N 6363/3666/38.; Vojtech MASTNY: i. m. 116.

³⁵ W. Averell HARRIMAN–Elie ABEL: *Special Envoy to Churchill and Stalin*. Random House, New York, 1975. 245. Eden szó szerint azt mondta Hullnak: „mind e mögött az a nagy kérdés: két tábor lesz Európában, vagy egy?”.

³⁶ A szovjet külügyminiszter később, 1943. december 14-én Moszkvában bevallotta Benešnek, hogy nagy vitát várt, és óriási volt a meglepetése, amikor elmaradt. Lásd Vojtech MASTNY: *The Beneš–Stalin–Molotov Conversations in December 1943*. New Documents. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 20. 1972. 387.

szövetséges államok (például Szovjetunió és Csehszlovákia) esetében, ha az határai biztonságát érintené.³⁷ A Szovjetunió és Csehszlovákia azonban nem volt szövetséges egymással.³⁸ Eden és Hull ennek ellenére nem emelt kifogást a szovjet deklarációval szemben, noha a közös szovjet–csehszlovák határ létrejöttének tételezése egyben Moszkva területi igényeinek elismerését jelentette Lengyelországgal szemben.³⁹ Az angol külügyminiszter már korábban bejelentette, hogy Jugoszláviában segélynyújtásukat átírányítják Mihajlovics csetnikjeitől Tito partizánjainak. A megrökönyödött Molotov ennek ellenére Mihajlovicshoz még szovjet misszió küldését helyezte kilátásba.⁴⁰

Az érdekszférákat kizáró, a szövetségesek „közös európai felelősségét”⁴¹ kilátásba helyező angol tervezetben a Három Nagy által támogatott állam-szövetségek kérdése is napirendre került.⁴² Eden engedményei következtében Csehszlovákia, Lengyelország és Jugoszlávia máris kikerült ebből a körből. Az angol külügyminiszter a román, a magyar és a finn béketapogatózások ügyét a Szovjetunió „elsődleges érdekeltiségi” körének nyilvánította, mivel valójában ezek az országok csak ellene harcoltak.⁴³ Az előzmények után érthető, hogy október 26-án „Lengyelország, a dunai és a balkáni országok, beleértve a konföderációk kérdését” című napirend megvitatásánál Molotov egy könnyed mozdulattal söpörte le a témát az asztalról.⁴⁴ A konferencia nem sokkal később – Molotov javaslatára – a felszabadított Európa ügyének megvitatását az EAC hatáskörébe utalta.⁴⁵ Az Ausztria függetlenségét helyreállító nyilatkozatot a szovjet külügyminiszter csak úgy fogadta el, ha beleveszik „politikai és erkölcsi felelősségét” a hitleri Németország oldalán folytatott harcáért.⁴⁶

Az angol külügyminiszter az utolsó pillanatban próbálta menteni a menthetőt. Az érdekszférák visszautasítását, a szövetségesek közös európai fele-

³⁷ *FRUS, 1943. I. 726–727.*

³⁸ Egy évvel később, 1944. október 10-én, a százalékos alkunál Molotov Edennek érvelt azzal, hogy a Szovjetunió és Magyarország szomszédok, ám Churchill csak Hopkinshoz írt 1944. október 12-i táviratában merle leírni, hogy tévedés. Winston S. CHURCHILL: i. m. 504. Lásd PRO FO PREM 3/434/2.

³⁹ Vojtech MASTNY: *Russia's Road to the Cold War*. I. m. 117.

⁴⁰ A külügyminiszterek 1943. október 23-i ülése. *FRUS, 1943. I. 617–618.*; Hopkins–Eden–Molotov 1943. november 30-i megbeszélése. *FRUS, The Conferences at Cairo and Tehran*. 576.

⁴¹ Lásd a 2. jegyzetben Eden 1943. szeptember 18-i napirendi javaslatának 3. pontját.

⁴² *FRUS, 1943. I. 736–737.*

⁴³ Uo. 633–634. A bolgár béketapogatózásokról szóló szovjet beszámólót az 1943. október 23-i ülésen fogadták el. Uo. 712–714.

⁴⁴ Uo. 763. A kérdés óriási irodalmából csak a legfontosabb magyar műveket említeném: ROMSICS Ignác: *Amerikai béketervek a háború utáni Magyarországról*. Typovent, Gödöllő, 1992; JUHÁSZ Gyula: *Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban*. Kossuth, Budapest, 1978; BÁN D. András: *Pax Britannica*. Osiris, Budapest, 1996. – Litvinov a moszkvai konferenciáról, így a konföderációkról elfogadott határozatról 1943. november 10-én a moszkvai angol és amerikai nagykövét jelenlétében tájékoztatta a többi szövetséges hatalom képviselőit. Harriman 1943. november 10-i távirata. NARA, Diplomatic Branch, Civil Archives Division, Record Group 43.

⁴⁵ *FRUS, 1943. I. 652.*

⁴⁶ A nyilatkozatot a Foreign Office-ban Geoffrey Harrison dolgozta ki. Günter BISCHOF: *Austria in the First Cold War, 1945–1955*. St. Martin's, New York, 1999. 20.

lősségét előirányzó nyilatkozatukból legalább két elvet próbált elfogadtatni: egyrészt a népek jogát, hogy szabadon választhassák meg kormányukat; másrészt azt, hogy a nagyhatalmak nem követelnek maguknak külön felelősségi övezeteket. Molotov figyelmeztette, hogy Eden már egyszer visszavonta javaslatát. A kegyelemdőfést Litvinov adta meg: „Mindkét elv benne foglaltatik az Atlanti Chartában. Mivel nincs bizonyíték arra, hogy a három jelenlévő hatalom bármelyike saját felelősségi vagy befolyási övezet kialakítására törekedne, úgy véli, hogy olyan külön nyilatkozatot kiadása, ami tagadná ezt, azt a benyomást keltené, mintha ilyen szándék nyilvánult volna meg az itt jelenlévő három ország egyike részéről.”⁴⁷ Eden megadta magát. Az angol Kelet-Európa-tervek (európai közös felelősség, nyilatkozat a felszabadított Európáról, nagyhatalmi önkorlátozás, konföderációk) kártyavárként omlottak össze. Moszkva teljesen *szabad* kezét kapott a térségben. Molotov úgy vélte: a Szovjetuniót egyenrangú tagként vették fel az angol–amerikai klubba; a két nyugati fél nem alkotott egységfrontot ellene; az angolok *hallgatólagosan* elfogadták 1941-es határait, amit az amerikaiak sem fognak komolyan kifogásolni, hiszen a témát fel sem vetették; soha többé nem veszi körbe „cordon sanitaire”, mert sikerült megakadályozni, hogy a Londonba menekült kormányok összefogjanak ellene.⁴⁸ Harriman úgy látta, a Szovjetunió elszánta magát a szomszéd államokkal szembeni *egyoldalú* akciókra – még ha ezekről a szövetségeseit tájékoztatná is –, hogy számára előnyös helyzetet teremtsen.⁴⁹

RANKIN C. Az angol–amerikai stratégiai vita

Roosevelt az Iowa cirkáló fedélzetén, útban Kairó felé, „fiús lelkesedéssel”⁵⁰ készült a Nagy Hármassal találkozójára. Jókedve csak akkor párolgott el, amikor az utazás hetedik napján, 1943. november 19-én az OVERLORD és RANKIN hadműveleteket vitatta meg vezérkari főnökeivel. A megbeszélés előtt olvasta el Frederick Morgan,⁵¹ az inváziót előkészítő brit tábornok tervét (RANKIN C), amely hadseregeik előrenyomulásának irányait határozta meg arra az esetre, ha Németország az angol–amerikai partraszállás *előtt* omlana össze. E szerint miután Franciaországban partra szállnak, az amerikai csapatok a jobb-, az angolok a balszárnyon haladnának észak felé, az előbbieket Franciaországon és Dél-Németországon, az utóbbiak Hollandián

⁴⁷ A moszkvai külügyminiszteri értekezlet 1943. október 30-i ülésének jegyzőkönyve. *FRUS, 1943. I.* 680.

⁴⁸ Harriman 1943. november 6-i távirata Roosevelt elnökhöz. NARA, Diplomatic Branch, Civil Archives Division, Record Group 43. Moscow Conference papers.

⁴⁹ Uo. 7.

⁵⁰ Cordell HULL: i. m. 1313.

⁵¹ Morgan a szövetséges főparancsnok vezérkari főnöke címet viselte (*Chief of Staff to the Supreme Allied Commander, COSSAC*). Lásd William M. FRANKLIN: *Zonal Boundaries and Access to Berlin*. In: *Causes and Consequences of World War II*. Szerk.: Robert A. DIVINE. Quadrangle, 1969. 254–259.

keresztül. Berlintonól nyugatra találkoznának a szovjet csapatokkal.⁵² (A RANKIN C övezet határa lett évtizedekre az NSZK és az NDK határa). A németországi bevonulási irányok határoznák meg a szövetséges megszállási övezeteket: az angolok észak-nyugat, az amerikaiak dél-nyugat Németországot és Ausztriát szállják meg. Az utánpótlási vonalak biztosítására a britek Belgiumot, Hollandiát, Luxemburgot és Dániát ellenőriznék, az amerikai szférába kerülne Franciaország.⁵³

Az amerikai elnök hevesen tiltakozott az ellen, hogy a háború utáni Franciaországért felelősséget vállaljon, hiszen az brit „csecsemő”, szállják meg őket, legyenek felelősek érte!⁵⁴ Marshall vezérkari főnök ellenvetésére, miszerint hadseregük a jobbszárnyon támad, és utánpótlási vonalaik francia területen haladnak, Roosevelttel azt válaszolta, hogy a megszálló csapatoknak nem kell azonosaknak lenniük az invázió erőivel, partra szállhatnak Brémában és Hamburgban is. Roosevelttől is tartott, hogyha csapatai Közép-Európában lesznek lekötve, az általa maximálisan két évre becsült megszállási időszak után sem térhetnek haza.⁵⁵ Az elnök a tengerészeti szárnysegéde, Brown ellentengernagy által előkészített térképre rajzolta be a megszállási övezeteket. Stettintől egyenes vonalat húzott Berlin átészelve, amely aztán délre kanyarodott, Lipszétől keletre Csehszlovákia észak-nyugati sarkáig, Bayreuth közeléig. Majd nyugatra fordult a Rajnáig, Wiesbaden magasságában északra, a Rajna vonalát követte annak torkolatáig. Az így megrajzolt amerikai övezet lett a legnagyobb, magában foglalta a holland és német parti vizeket és Helgolandot. A déli, kis zóna lett az angoloké, az ettől keletre eső pedig a szovjeteké. Roosevelttel a térképet Marshall tábornoknak adta, aki azt még aznap Thomas Handy vezérőrnagyra, a hadművelési főnökre bízta. Másnap az Iowa kikötött, de a kérdést Kairóban nem beszélték meg az angol miniszterelnökkel, sem a későbbi amerikai EAC-képviselővel, John G. Winant londoni nagykövettel.

Roosevelt az Iowa cirkálón még egy, döntő kérdést tett fel vezérkari főnökeinek: *ki éri el előbb Németország szívéét, Berlint?* Az elnök előre látta, hogy a világgözelemény óhatatlanul azt tartja majd az európai háború nyertesének, Hitler legyőzőjének, Németország urának, aki Berlint beveszi. Az angol diplomaták és vezérkari tiszték által megrajzolt térképen a német főváros a szovjet övezet közepére került, amiből egyenesen következett, hogy *a szovjet hadsereg fog megvívni érte* – Roosevelttel térképén viszont az amerikai és szovjet zóna érintkezési pontján állt. Az amerikai elnök úgy vélte: „egészen biztosan *versenyfutás lesz Berlinért*. Minél hamarabb Berlinbe kell érniük az Egyesült Államok hadosztályainak.” (*Kiemelés tőlem* – F. M.)

⁵² Lieutenant General Sir Frederick MORGAN: *Overture to Overlord*. Doubleday–Garden City, New York, 1950. 107–121. A Foreign Office ezzel a Benelux államok kívánságait teljesítette.

⁵³ FRUS, *The Conferences at Cairo and Tehran*. 786.

⁵⁴ Uo. 254–256.

⁵⁵ Edward John Francis THOMAS: i. m. 51.

Hopkins ejtőernyős hadosztályok ledobását javasolta. Roosevelt néhány hónappal azelőtt Québecben arról is beszélt, hogy legalább olyan gyorsan szeretné elérni a német fővárost, mint a szovjet csapatok. Az amerikai vezérkari főnökök felhívták figyelmét, hogy ebben az esetben a tervüket (RANKIN C) egyeztetni kell a szovjetekkel.⁵⁶

A németországi megszállási övezetek terve⁵⁷ (lásd *1. térkép*) 1943 tavaszán és nyarán nem a partraszállást az angliai Norfolk House-ban előkészítő vezérkari tisztek (Morgan brit és R. W. Barker amerikai tábornok) rajzasztalán született, hanem a Foreign Office egyik manzárdszobájában, a tervező részlegben (*Economic and Reconstruction Department*).⁵⁸ Egyik értelmi szerzője Gladwyn Jebb volt, akit augusztus 8-án a Post-Hostilities Committee (PHP), a brit vezérkari főnökség ellenségeskedések befejezése utáni tervet kidolgozó bizottsága élére neveztek ki.⁵⁹ „Hogyan befolyásolták a *történelem menetét*, ha akaratlanul is, a viszonylag alacsony szinten kidolgozott javaslatok?” – vetette fel a kérdést némi (jogos) büszkeséggel az angol stratégia alakításának szürke eminenciása.⁶⁰ A tervezést nem egyszerűen Nagy-Britannia német agresszió elleni biztonságának garantálása, hanem az ország hosszú távú külpolitikai érdekei irányították. A brit politikai és katonai stratégia teljes *összhangja* miatt a tervek nagy része kormánypolitikává alakult, diplomaták és katonák ugyanazt a célt szolgálták. A Foreign Office és a brit vezérkar már tervezési szinten egyeztetett amerikai partnerekkel, így a két nehézkes bürokrácia csúcán állóknak rendkívül nehéz volt megváltoztatni a gondosan kicsiszolt és összehangolt előterjesztéseket.⁶¹ Norman Davis, az amerikai háborús tervezés, az Advisory Committee on Post War Foreign Policy⁶² (ACPWFP – a háború utáni külpolitika tanácsadó testülete) egyik kulcsembere, William Strang, a Council for Foreign Relations (CFFR – a külpolitikai tanács) elnöke és Gladwyn Jebb utóbbi 1943. márciusi, washingtoni látogatásán Strong amerikai tábornokkal szemben, aki a szövetséges csapatok együttes alkalmazását (mixing up) szorgalmazta, elfogadta az angol elképzelést a *három különálló*, többé-kevésbé egyenlő nagyságú övezet kialakítására. Egyetértett azzal is, hogy a lehető legnagyobb erőfeszítést fejtsek ki a szovjetek *bevonására* a háború utáni rendezésbe és *előre*, velük együtt dolgozzák ki erre a terveket.⁶³ A javaslatok a külügyminisztérium és a vezérkar lépcsőin jutottak Attlee miniszterelnök-helyettes, az

⁵⁶ Warren F. KIMBALL: *Forged in War. Roosevelt, Churchill and the Second World War*. New York, 1997. 262.

⁵⁷ Germany: Zones of Occupation. *FRUS*, 1944. I. 152.

⁵⁸ Lásd *Az Európai Tanácsadó Bizottság*. I. m. 7.

⁵⁹ Tagjai: Bellairs ellentengernagy, Grove-White vezérőrnagy, Longmore légimarsall. Feladatuk a fegyverszünetek, végrehajtásuk, a háború utáni stratégiai és újjáépítési kérdések kidolgozása volt. *The Memoirs of Lord Gladwyn*. I. m. 132.

⁶⁰ Uo. 132. (*Kiemelés tőlem – F. M.*)

⁶¹ Uo.

⁶² Lásd Harley NOTTER: i. m. 69.; ROMSICS Ignác: i. m. 62–72.

⁶³ *The Memoirs of Lord Gladwyn*. I. m. 127.

Armistice and Post-War Committee és a Post-Hostilities Planning Committee elnöke elé, aki természetesen tájékoztatta Churchillt a nagy horderejű ügyekről. Az 1943. november 23-i „Attlee-terv” (*The Military Occupation of Germany*) Jebb szeptember 9-e és 24-e között előterjesztett javaslatain alapult, és kisebb módosítások után, 1944. január 8-án kormányálláspontként került az EAC angol képviselője elé.⁶⁴

A megszállási övezetek vázlatát Jebb mutatta meg az OVERLORD/RANKIN hadművelet fő tervezőjének, Morgan tábornoknak, aki azt a C-változat kidolgozásában alapul vette. (Az A- és a B-variáció a német ellenállás különböző eshetőségeivel számolt, a C a minden ellenállás nélküli szövetséges bevonulással.) A politikai elgondolás így átalakult katonai felvonulási tervvé. Az angol–amerikai partraszállási stratégia kidolgozásának döntő, kezdeti fázisában a későbbi „junior partner” lett a meghatározó: Barker amerikai tábornok, Morgan helyettese azonosult az angol elképzeléssel. A tervet 1943. augusztus 14-én fogadta el a brit vezérkar, majd Québecben az Egyesített Vezérkari Főnökség (*Combined Chiefs of Staff, CCS*) 320/2. számú határozatával. Az amerikai katonai vezetők nem mérlegelték a RANKIN C politikai következményeit. Az angol eredetű tervet azért üdvözölték, mert abban az amerikai katonai stratégia felülkerekedését látták: e szerint Németországra a fő csapást a franciaországi partraszállással mérik, és ez a *leggyorsabb út a győzelemhez*. Québecben Roosevelt és Churchill az olasz megadással voltak elfoglalva. Nem vitatták meg – a sürgős döntést nem igénylő – németországi megszállási övezetek kérdését. A felszabadítandó francia, belga, holland, dán és norvég területek polgári közigazgatásának megszervezését Morgan Roger Lumley brit vezérőrnagyra és C. E. Ryan amerikai ezredesre bízta (akit hamarosan Karl R. Bendetsen váltott fel). A tervezést Washingtonból John McCloy hadügyminiszter-helyettes, Németország amerikai zónájának későbbi mindenható katonai kormányzója felügyelte a Combined Civil Affairs Committee (CCAC) élén, amely az Egyesített Vezérkari Főnökség szerveként a következő két évben egyre nagyobb szerepet játszott a megszállt területek katonai kormányzásában, és többször tett kísérletet arra, hogy átvegye az EAC hatáskörét.⁶⁵

Hogyan értelmezték 1943 tavaszán és nyarán, a szicíliai partraszállás előtt az angol kormány tagjai, a diplomaták és vezérkari tisztek az ország jövőbeni biztonsági és külpolitikai érdekeit? Milyen megfontolások vezették a német megszállási övezet határait megrajzoló kezét? Gladwyn Jebb és Jack Ward, a Foreign Office Economic and Reconstruction Department helyettes vezetője úgy emlékezett, hogy mivel „teljesen bizonytalan volt, hogy a Rajnát valaha is elérhetjük az oroszok előtt, javasoltuk az ország (Kelet-Poroszország kivételével) egyenlő részekre osztását a három győztes hatalom között. Ez összhangban lenne általános filozófiánkkal: a leglényegesebb

⁶⁴ Tony SHARP: i. m. 36–39., 52–53.

⁶⁵ Edward John Francis THOMAS: i. m. 31–35.

a nagyhatalmi koalíció megőrzése, a harmadik világháború szörnyű lehetőségének elkerülése. Mivel a keleti részen kevesebben laktak és kevésbé iparosodott volt, mint a nyugati, igazságos és helyénvaló, hogy az oroszoknak több területük legyen, mint a briteknek és az amerikaiaknak [...] Logikus volt, hogy Berlin, miközben főváros marad, a keleti övezetbe esik, a két nyugati hatalom akadály nélkül juthat el oda. Feltételeztük, hogy ebben a tekintetben nem támadnak nehézségek. Az a határ, ami később az egymással szemben álló hatalmi tömböket választotta el egymástól, a balti tengertől Bohémia határáig a *paritás és a közigazgatási célszerűség* legszigorúbb szem előtt tartásával rajzoltatott meg – a lehető legkevesebb Kreise vagy Bezirke⁶⁶ vágatott ketté. Persze senki sem képzelte, hogy a közvetlen katonai igazgatás – a *központi hatalmat* természetesen Berlinből gyakorolván – egy röpké időszaknál tovább tart [...] Ausztria megszállását kizárólag az amerikaiakra bíztuk.”⁶⁷ William Strang a szovjeteknek nyújtandó terület nagyságát azzal indokolta, hogy csak így lehetett biztosítani: a Vörös Hadsereg lépje át a szovjet határt és a végsőkig harcoljon. „Beccsábításukra” (*to entice them to do so*) az övezethatárt a lehető legmesszebb nyugatra kellett tolni. A terv lehetővé tette Kelet-Poroszország átengedését Lengyelországnak, és a brit övezet igazgatható méretűre redukálódott.⁶⁸ Philip E. Mosely, az amerikai béke-előkészítés területi tanulmányait irányító tisztviselője viszont utólag úgy vélte, a tervvel a britek döntő részesedést szereztek „legfőbb európai ipari és kereskedelmi versenytársuk ellenőrzésében”.⁶⁹

A Foreign Office tervezői 1943 nyarán két véglettől tartottak: a Szovjetunió egyedül diktálhatja a német megadási feltételeket, illetve megáll határainál, és különbékét köt Hitlerrel. A terv ezért a Szovjetunióknak juttatta Németország *nagyobbik* felét, valamint *fővárosát*, Nagy-Britanniának a *Ruhr-vidéket* magában foglaló, számára biztonsági okok miatt létfontosságú észak-nyugati övezetet az összes kikötővel, az Egyesült Államoknak a *Saar-vidéket*, a kisebb, délnyugati zónát, amihez a paritás jegyében hozzákanyarították *Ausztriát*. Angol szempontból az elgondolásnak kettős előnye volt. Biztosította a Szovjetunió érdekeltségét a háború *teljes győzelemig* való folytatásában, a *büntető* jellegű béke feltételeinek végrehajtásában. A *fő terhet* így a szovjet szövetséges vállalta, Berlin ostromáért a Vörös Hadseregnek kellett meghoznia az áldozatot. Azzal, hogy elkerülték a versenyfutást a fővárosért és Németország minél nagyobb részének a megszerzéséért, és az övezethatárokat *előre* kijelölték, összekovácsolták a nagyhatalmi koalíciót, és megakadályozták az újabb világháború kitörését. London úgy vélte: a közös Németország-politika elfogadása *megkötné* Moszkva kezét. Persze a terv kimondatlan, természet-

⁶⁶ Körzet és megye.

⁶⁷ *The Memoirs of Lord Gladwyn*. I. m. 133. (*Kiemelés tőlem – F. M.*)

⁶⁸ William STRANG: i. m. 214.

⁶⁹ Philip E. MOSELY: *The Occupation of Germany: New Light of How the Zones were Drawn?* *Foreign Affairs*, 1950/28. 590.

tes velejárója volt, hogy ezzel Sztálin magának követelheti a győzelem orosz-lánrészét, a német jövő meghatározásában a főváros és az ország nagyobbik részének ellenőrzésével előnyös helyzetbe kerül, szabad kezet kap a német–lengyel határ megvonásában, Európa keleti felében minden vitás kérdést maga javára dönthet el, de a *háromhatalmi* megszállás még mindig jobbnak tűnt, mint ha a szovjet akarat szabadon érvényesülne *egész* Németország fölött.⁷⁰ Másrészt viszont az amerikaiak bevonása Dél-Németország és *Ausztria teljes megszállásába* elősegítette volna Európa szívében a hatalmi egyensúly megteremtését. Gladwyn Jebb „rendkívül furcsának” találta, hogy „németországi övezet-javaslatát [...] komolyan soha senki sem kérdőjelezte meg. Az egyetlen valódi változtatást az amerikaiak kezdeményezték, akik az északi övezetet szerették volna megkapni, a déli helyett. (A disputa sokáig húzódott és végül is a miniszterelnök rendezte el).”⁷¹

Viták az Európai Tanácsadó Bizottság működéséről

Teheránban (1943. november 28–december 1.) a Három Nagy nem vitatta meg a partraszállási terv részleteit. Gladwyn Jebb az iráni fővárosba utazott, hogy felvilágosítást nyújtson, ha övezet-felosztási tervével kapcsolatban kérdés merülne fel, de ez nem következett be.⁷² Sztálin a második front megnyitásának ígérete ellenére még mindig nem bízott abban, hogy szövetségesei ezúttal betartják szavukat és a háborút a végső győzelemig folytatják.⁷³ Rooseveltt és Churchill felvázolta Németország öt államra és két területre, illetve Poroszország leválasztásával nyugat- és dél-német államszövetségre tagolását. Sztálinnak nem tetszett „az újabb államegyesülések terve”, különösen a dunai, „életképtelen” egyesülése: „Magyarországnak és Ausztriának külön-külön kell léteznie.”⁷⁴ Sztálin a stratégiai pontok megszállásával 15–20 évre elháríthatónak vélte, hogy német részről újraéledjen a béke fenyegetése. Bejelentette igényét Königsbergre és Kelet-Poroszország egy részére, a maradékát Lengyelországnak hagyta.⁷⁵ A Szovjetunió jövőbeni biztonsága kulcsát a lengyel határok és politikai rendszer meghatározásában látta. Churchill november 28-án három gyufaszállal illusztrálta, hogyan lehet Len-

⁷⁰ Eden 1943. július 22-i, Washingtonba küldött táviratában a központi kérdésnek azt tekintette, hogy a „Szovjetunió úgy vélheti: legfőbb szövetségesei véleményének kikérése nélkül jogában áll eldönteni, hogy mit kellene a német megadási feltételek közé felvenni. Ebben az esetben a szovjetek nemcsak a német megadás formájának és tartalmának meghatározásában fosztanak meg bennünket bármiféle szereptől, hanem annak a lehetőségétől is, hogy a feltételeket akarunknak megfelelően hajtsák végre.” *Az Európai Tanácsadó Testület*. I. m. 17.

⁷¹ *The Memoirs of Lord Gladwyn*. I. m. 133.

⁷² Uo. 136–137.

⁷³ Molotov–Beneš 1943. december 16-i és Sztálin–Beneš december 18-i beszélgetése. Vojtech MASTNY: *Russia’ Road to the Cold War*. I. m. 397–399.

⁷⁴ *Teherán, Jalta, Potsdam. Dokumentumgyűjtemény*. Szerk.: B. L. CIBULEVSKIJ. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1972. 77–78.

⁷⁵ Uo. 78.

gyelországot – a lengyelek megkérdezése nélkül – Nyugatra tolni, „két lépéssel balra felzárkóztatni”.⁷⁶ Rooseveltt – választási évben – tartózkodott a döntéshozatalban való részvételtől. Sztálin ragaszkodott a Curzon-vonalhoz, valamint Lvov, Königsberg, Tilsit Szovjetunióknak juttatásához. „A marsall Európát kis és gyenge államok halmazaként szeretné látni?” – kérdezte Churchill. Németország gyenge lesz – válaszolt Sztálin –, de Lengyelország, vagy például Francia- és Olaszország erős.⁷⁷ Churchill vállalta, hogy a londoni lengyeleknek ajánlja a megoldás elfogadását.⁷⁸ Németország „feldarabolásának” tanulmányozását az EAC elé utalták.⁷⁹

Moszkvában és Teheránban, a Három Nagy *intézményes együttműködése* (EAC) kezdetén *kettéválasztotta* az európai kérdéseket. A *háromoldalú, közös tervezés és megállapodások* szférájában (ebbe a kategóriába került az EAC tárgyalásainak kezdetén Németország) a kölcsönösen betartandó szabályokról *előre* állapodtak meg, előre „*kötötték meg* a kezüket”. Az 1941-es szovjet határok nyugati elismerését Sztálin a szövetség létrejötté és fennmaradása alapkérdésének tekintette. A háború végéig törekedett arra, hogy a szövetségesek hallgatolagos beletörődését nyílt kötelezettségvállalással alakítsa.⁸⁰ Churchill és Roosevelt önmagában azt is *mérséklő* hatásának tekintette, ha *érdeklődést* tanúsít olyan országok sorsa (a teheráni konferencián a balti államokban megtartandó népszavazások, Finnország függetlensége, Lengyelország)⁸¹ iránt, ahol nyilvánvalóan Sztálin fog diktálni. Molotov és Eden írásbeli megállapodások megkötésére törekedtek, de sok esetben meg kellett elégedniük a kialakult helyzet hallgatolagos tudomásul vételével. Ez történt szovjet részről a háromoldalú fegyverszüneti rendszer bukása után Olaszországban.⁸²

A moszkvai értekezlettől kezdve *szűkült* a közös megegyezési-tervezési lehetőségek köre. A Foreign Office 1943. július 1-i Európa-terve (*Suggested Principles*) még az egész felszabadított kontinensre próbálta kiterjeszteni a háromhatalmi felelősséget. Eden el akarta kerülni Európa két táborra osztását, ami szerinte óhatatlanul a harmadik világháborúhoz vezetne. Az angol–szovjet alku vizsgát már a kezdettől a Szovjetunióknak biztosította az elsőbbséget Európa keleti felében (a három későbbi győztes, Csehszlovákia, Lengyelország és Jugoszlávia, illetve a vesztesek: Finnország, Románia és Magyarország), majd az olaszországi „tapasztalat” az első, legyőzött ellenség

⁷⁶ PRO FO CAB 66/45 W. P. (44)8 és *FRUS, Tehran*, 512.

⁷⁷ *FRUS, The Conferences at Cairo and Tehran*. 602–603.

⁷⁸ Vojtech MASTNY: *Russia's Road to the Cold War*. I. m. 130–132.

⁷⁹ *Teherán, Jalta, Potsdam*. I. m. 79.

⁸⁰ Sztálin 1941 decemberében azt kérte Edentől, hogy az angol–szovjet szövetségi szerződéshez a szovjet határokról szóló titkos jegyzőkönyvet csatoljanak. A módszer már 1939. augusztus 23-án Ribbentroppal bevált. (Anthony EDEN: i. m. 289.) Sztálin területi igényeiről és érdekszféra-javaslatáról lásd *Az Európai Tanácsadó Testület*. I. m. 25. lábjegyzet.

⁸¹ Az első két témát Rooseveltt, az utóbbit Churchill vetette fel. Uo.

⁸² Uo.

ellenőrzésében a nyugati szövetségeseknek. A Szovjetunió visszautasította a közös európai felelősséget, az önmérséklő magatartást a kis államok háború utáni elképzeléseinek támogatására, az államszövetségeket. Terveinek összeomlása következtében a Foreign Office a kölcsönösség elve alapján az EAC fórumát kívánta felhasználni a nyugat-európai felszabadítandó szövetséges területek polgári közigazgatása háromoldalú megvitatására, hogy beleszólást nyerhessen a Vörös Hadsereg által felszabadítandó területek sorsába. A „példamutatásra” épülő „*valamit valamiért*” politikájuk az amerikaiak értetlenségébe, olaszországi gyakorlatuk miatt a szovjetek gyanakvásába ütközött. Az angolok érdektelenséget nyilvánítottak a náci csatlós államok béketapogatózásai ügyében. Nem jelentette ez a Szovjetunió befolyási övezete, vagy „érdekszférája” nyílt elismerését, de Moszkva hallgatólagosan *szabad* kezet kapott az *egyoldalú* cselekvésre. A *szabályozatlan* területen, a *mellék* hadszíntereken tovább folyt a hatalmi versengés és a hadseregek versenyfutása (Ausztria, Balkán: Bulgária, Görögország, Trieszt).

A fő kérdésben, Németország közös megszállása ügyében viszont a Három Nagy *rákényszerült* arra, hogy az alapvető kérdésekben *előre* megegyezzen. Hadseregeik ugyanis óhatatlanul német területen találkoztak. Ha nem hátrózzák el előre, *meddig* nyomulnak előre, versenyfutásuk óhatatlanul fegyveres összecsapássá alakult volna. Ez volt a háború végéig Hitler legfőbb reménye: az ellene összeállt „*furcsa szövetség*” egysége széthullik. A Három Nagy együttműködési szabályainak különféle *értelmezése* a háromoldalú, intézményes, közös problémamegoldás időszakában további konfliktusok forrásává vált. A mélyről jövő, kölcsönös bizalmatlanság⁸³ miatt a szövetségesek közötti törekeny együttműködést válságok⁸⁴ tarkították, de amíg a *közös akarat* létezett a fő ellenség legyőzésére és a háború utáni béke felépítésére, a viták és a feszültségek ellenére megtalálták a megoldásokat, amelyek tartósan beépültek az európai békerendbe.

A Teheránból Kairóba visszatérő amerikai és brit katonai vezetők december elején kezdték el a két németországi megszállási övezet Roosevelttel által előírt *felcserelésének* vitáját (Churchill is ekkor értesült róla először),⁸⁵ ami

⁸³ Graham ROSS: i. m. 121. Eden 1943. február 4-i, Clark Kerr moszkvai nagykövetnek szóló instrukcióiban a rendszerek különbözőségéből fakadó bizalmatlanság falának együttműködéssel, háromhatalmi politika kialakításával történő áttöréséről írt. A bizalmatlanság megnyilvánulása volt, hogy Sztálin lehallgattatta partnereit Moszkvában, Teheránban, Jaltában és Potsdamban – ezt nevezte Mastny „nyílt diplomáciának” (*Russia's Road to the Cold War*. I. m. 123.) –, amivel Churchill, Eden, Cadogan, Ismay tábornok tökéletesen tisztában volt és üzengetésre használta; Roosevelttel, mivel úgy gondolta, nincs mit rejtgetnie, egyszerűen nem törődött vele. Lásd például Anthony EDEN: i. m. 292.

⁸⁴ Az, hogy a szövetségesek német különbéke-kísérletekkel gyanúsították egymást, többször nyílt bizalmi válságot okozott. Sztálin gyanakvását a hírszerzői jelentések csak fokozták. 1944. január 17-én a *Pravda* gyanúsította meg az angolokat különbéke kötésének kísérletével, amire az egyébként az angol hidegvér mintaképének tekinthető Cadogan felháborodásában „*disznónak*” nevezte a szovjet vezetőt. Erre példa Roosevelttel halála előtt a berni incidens. Lásd: V. V. POLJAKOV tanulmányát a szovjet hírszerzés 1943–1953 közötti amerikai tevékenységéről. *Stalinskije deszjatelije holdnoj vojni*. Moszkva, 1999. 188–206.

⁸⁵ Winston S. CHURCHILL: i. m. 616.

a második québeci konferenciáig tartott.⁸⁶ Az Egyesített Vezérkar az amerikai elnök óhajának nagyrészt eleget téve módosította a zónahatárokat (CCS 320/4). A csehszlovák határt nem érintő, a Berlintonl keletre további területeket az amerikaiaknak juttató elképzelést ajánlotta az OVERLORD tervezőjének figyelmébe.⁸⁷ Kairóban Churchill és Eden jobbnak látta a vitát elkerülni. Az angolok abban bíztak, hogy a hadműveletek előrehaladása javukra billenti a mérleget. Rooseveltn az EAC tárgyalásainak első tíz hónapjában nem engedett az angol–amerikai stratégiai vitában. A nagyhatalmak egymástól gyökeresen eltérő szándékai megmutatkoztak EAC-képviselőik kijelölésében, a Bizottságnak tulajdonított jelentőségben, a tárgyalási-tervezési fórumnak szánt feladatokban is. Jól mutatja ezt a londoni székhelyű EAC tagjainak összetétele is: a két szövetséges egyszerűen a brit fővárosban akkreditált nagyköveteit delegálta. A brit EAC-képviselő, William Strang, Eden bizalmasa és államtitkár-helyettese, a Foreign Office egyik legkiemelkedőbb karrierdiplomatája volt, aki külügyminiszterét valamennyi, Európa jövőjét érintő tárgyalásra elkísérte (Washingtonba, Moszkvába), utasításait személyesen tőle, a miniszterelnöktől és helyettesétől (Attlee-től) kapta, és aki a minisztériumközi tervező bizottság ülésein elnökölt.⁸⁸ Az EAC tárgyalásain egy brit vezérkari tiszt társaságában rendszerint Gladwyn Jebb is részt vett. Az angol diplomácia utolsó reményei európai tervének (*Suggested Principles*) megvalósításában az Európai Tanácsadó Bizottság tárgyalásaihoz fűződtek. A Foreign Office az angol–amerikai stratégiai vita maga javára fordításában *Moszkvában keresett szövetségest* – az 1943. július 1-i európai terve,⁸⁹ valamint az átfogó olasz fegyverszüneti feltételek (*Long Terms*) elfogadtatásánál⁹⁰ már jól bevált módszerrel.

Guszev nagykövet semmiféle befolyással sem bírt a szovjet politika alakítására, ráadásul a Foreign Office kezdettől a legnagyobb ellenszennvel kísérte tevékenységét.⁹¹ Guszev beosztottja, Szobolev részt vett a szovjet béke-előkészítésben; tevékenységüket Harlamov ellentengernagy és Sklanov vezérőrnagy segítette. Harriman moszkvai amerikai nagykövet többször meg is kísérelte elérni – végül sikerrel járt –, hogy a diplomáciai egyeztetést Moszkvában tartsák, mivel szovjet részről Sztálin volt a meghatározó: a központi, a németkérdésben a legapróbb részletét is ő döntötte el, semmit sem bízva a távoli országban székelő diplomatájára. Sztálin a jövőendő Európa-politika alakítása szempontjából figyelmen kívül hagyta a Bizottságot. A gyakorlatban kí-

⁸⁶ A két térképet közli: *FRUS, 1944. I.* 152, 196.

⁸⁷ Tony SHARP: i. m. 46–49.

⁸⁸ William STRANG: i. m. 203–204.; Anthony EDEN: i. m. 639–640.

⁸⁹ Ezt Molotov a moszkvai értekezleten 1943. október 22-én teljes egészében elfogadta. *Az Európai Tanácsadó Testület.* I. m. 28.

⁹⁰ Szobolev szovjet ügyvivő 1943. augusztus 1-i jegyzéke. Uo. 19.

⁹¹ A Majszkij távozása miatt kesergő, Visinszkij Algírba vezénylése, az EAC jelentéktelen szervezetté alacsonyítása miatt csalódott Cadogan a „Frogface” (békafőjű) gúnynevet ragasztotta rá, „ostobának és artikulátlannak” tartotta őt. Uo. 15.

vánta lemérni szövetségesei együttműködési készségét. Ezért küldte Visinszkij szovjet külügyminiszter-helyetteset harminc diplomata és vezérkari tiszt élén Algírba az olasz fegyverszünetet ellenőrző rendszer kipróbálására.⁹²

Roosevelt sem tekintette a Bizottságot „fontos eszköznek”. Az elnök szemében az EAC nem elsőrendű, még csak nem is másod-, hanem harmadrendű szintet képviselt.⁹³ A háború befejezése előtt nem kívánta elkötelezni magát az európai rendezésben. Németország sorsát pedig addig nem kívánta eldönteni, amíg hadserege el nem jut oda. Többször, nagyon világosan kijelentette, hogy az Egyesült Államok rövid idő múltán visszavonja csapatait Európából.⁹⁴ Az elnök 1943. december 4-én John Gilbert Winant londoni nagykövetet, régi barátját – közvetlen főnöke ellenkezése dacára – nevezte ki EAC-képviselőnek. (Cordell Hull külügyminiszter alkalmasabbnak tartotta a háború utáni tervek kidolgozására a külügyminiszterek találkozóit.)

Winant helyzetét súlyosbította, hogy az amerikai katonai vezetés önálló szereplőként lépett be a szövetségesek egymás közötti vitáiba. John McCloy, a Combined Civil Affairs Committee (CCAC) elnöke, akit Stimson hadügyminiszter a katonai hadműveletek politikai vonatkozásainak egybehangolásával bízott meg, az EAC létrehozásában brit „összeesküvést” gyanított. Attól tartott, hogy a szövetséges tervezés központját Washingtonból Londonba helyezik át, és feleslegesnek tartotta az újonnan létrehozandó bizottságot. Kairóban azt próbálta elérni Edennél és Winantnál, hogy támogassák: az EAC-t rendeljék alá saját bizottságának. Csak így látta biztosíthatónak, hogy a közös angol–amerikai vezérkar utasításait a hadműveleti területen, illetve a megszállás során csapataik végrehajtsák. Tervéhez megnyerte Hullt és Stimont, Eden azonban megvétózta, miközben az a benyomás alakult ki benne, hogy az amerikaiak „meg akarnak futamodni” az EAC létrehozása előtt.⁹⁵

Hull a Pentagon együttműködésének biztosítására, az EAC amerikai küldöttségének küldendő utasítások kidolgozására minisztériumközi bizottságot (*Working Security Committee*, WSC) hozott létre. A State Department európai, gazdasági és politikai főosztályain kívül képviseltette magát a War és a Navy Department. James Clement Dunn, a WSC elnöke, Riddleberger, George Kennan és Philip Mosely, a Columbia tanára, a politikai és területi béke-előkészítés egyik vezetője így került szembe Edgar P. Allen alezredes, volt New York-i jogász, a CCAC képviselője állandó obstrukciójával. Az utóbbi a rivális szervezet vezetőjétől, John McCloytól kapta instrukcióit, aki gondosan ügyelt arra, hogy az ellenségeskedések befejezéséig megőrizze a legfelsőbb főparancsnok osztatlan parancsadási jogát a felszabadított területek polgári ügyeiben. Kennan, aki Winant helyetteseként utazott London-

⁹² Lásd *Az Európai Tanácsadó Testület*. I. m. 31.

⁹³ Truman Presidential Museum and Library. Oral History Interview with James W. Riddleberger. Washington D. C., June 24, 1971 by Richard D. McKinzie and Theodore A. Wilson. Riddleberger a State Department közép-európai osztályának vezetője volt 1944–1947 között.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Anthony EDEN: i. m. 493.

ba, az adminisztráció vitáinak eredményét így jellemezte: „A Bizottság (EAC) iránti magatartásukban feletteseimnél az az élénk aggodalom uralkodott, nehogy az új testület egy adott pillanatban és valami balszerencse folytán csináljon valamit, és különösen nehogy az amerikai küldöttség, túlbuzgóság, vagy elővigyázatlanság okán hozzájáruljon egy ilyen szerencsétlen kifejtéshez.”⁹⁶ Dunn külön felhívta figyelmét az EAC tanácsadó jellegére, s arra, hogy a testület „csak akkor adjon tanácsot, ha kérdezik”.⁹⁷

Az angolok a londoni norvég kormánnyal egyezményt kötöttek a felszabadítás után a polgári közigazgatás visszaállításáról. Winant egyetértésével ezt az EAC elé kívánták terjeszteni, hogy elnyerjék Moszkva beleegyezését. A Foreign Office arra számított, hogy egyetértésük esetén Moszkva viszonzni fogja lépésüket: amikor a Vörös Hadsereg előrenyomul, a Lengyelországgal vagy Romániával való hasonló egyezmények megkötéséhez majd angol–amerikai hozzájárulást kér. Winant csatlakozott az angol érveléshez: ha az „oroszkokat kész helyzet (*fait accompli*) elé állítjuk ezekben a kérdésekben, mint ahogy Olaszországban erre kényszerültünk, nem várhatunk jobbat, mint hogy hasonló módon értesüljünk kelet-európai tetteikről és politikájukról”.⁹⁸ Az amerikai külügyminiszter hevesen tiltakozott. Az amerikai vezérkar attól tartott, hogy Moszkvának betekintést engednek a szövetségesek norvégiai stratégiájába, az ellenségeskedések befejezése előtt a főparancsnok kizárólagos hatáskörébe tartozó polgári közigazgatás ügyébe.⁹⁹

Az EAC funkcióját szovjet kérésre korlátozták a megadási okmányok és végrehajtásuk kidolgozására, ami egyezett az amerikai állásponttal, amely szerint az EAC nem európai regionális tanács és nem szólhat bele katonai ügyekbe. Hull különösen attól óvott, hogy egy idegen fővárosban ülésező kis bizottság vitassa meg a békekonferencia elé tartozó kérdéseket. A külügyminiszter megpróbálta elnöke aggodalmát eloszlatni, aki attól tartott, hogy az EAC „jogot formál magának a háború utáni világ megszervezésére”, amiből az amerikai közvéleménynek az a benyomása támadhat, hogy „ez a Londonban székelő Bizottság titokban új világot épít”.¹⁰⁰

Eden hiába próbálta meggyőzni a State Department tisztviselőit, hogy háromhatalmi megegyezést aligha érhetnek el Jugoszlávia, Görögország és Lengyelország esetében, ha az EAC tárgyalásain „nagyon bölcsen nem tisztázzák *előre* a szovjet kormánnyal az angol–amerikai politikát” az angol–amerikai hadműveleti övezetben található szövetséges országokkal (Norvégiaival, Belgiummal, Hollandiával) szemben (*kiemelés az eredetiben* – F. M.). Az angol külügyminiszter attól tartott, hogyha az általuk felszabadított területek ügyét nem viszik az EAC elé, Moszkvában az a benyomás

⁹⁶ George KENNAN: *Memoirs 1925–1950*. Hutchinson, Boston, 1967. 166.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ *FRUS*, 1943. I. 811, 819; *FRUS*, 1944. I. 3, 10.

⁹⁹ Uo. 16.

¹⁰⁰ Hull 1943. december 23-i, valamint 1944. január 9-i távirata. *FRUS*, 1943. I. 812; *FRUS*, 1944. I. 12.

támad, hogy a szövetségesek „visszatértek a külön érdekszférák eszméjéhez”.¹⁰¹ Winant az EAC-vel szembeni kezdeti negatív magatartásuk láttán attól tartott, hogy az amerikaiak az angolokban „mély és sajnálatos elbátorlanodást, az oroszoknál közömbösséget váltanak ki, ami veszélyezteti a valódi angol–oros–amerikai együttműködés elérésének esélyeit az elleneskedések lezárását követő időszakban.”¹⁰²

Az angol–szovjet zónaegyezmény

Az Európai Tanácsadó Bizottság 1943. december 15-én a yorki herceg palotájában (Lancaster House) tartotta alakuló ülését. William Strang angol külügyminiszter-helyettes, Guszev szovjet és Winant amerikai londoni nagykövet egy hónappal később, 1944. január 14-én kezdte az érdemi tárgyalásokat. Másnap Strang három terjedelmes okmányt terjesztett kollégái elé. *A német fegyverszünet tervezete* című dokumentum a Foreign Office 1943. július 1-i rendezőelveiből,¹⁰³ az olasz fegyverszünet végrehajtásának tapasztalatából és Cordell Hull Moszkvában 1943 októberében előterjesztett javaslatából indult ki. Tizenhat cikkelyben írta elő a *feltétel nélküli megadást*, a fegyveres erők (ha szükséges, a német lakosságnak) 1937-es határok mögé visszavonását, lefegyverzését és feloszlátását, a náci szervezetek feloszlátását, a bűnösök megbüntetését, a jóvátételt, a visszaszolgáltatást és a kártérítés fizetését, a hadi- és politikai foglyok, internáltak és külföldiek szabadon bocsátását, a „nagy, ellenséges és csődbe jutott ország” teljes politikai ellenőrzését. Számolt azzal, hogy a német kormány tartja fenn a rendet, működteti a gazdaságot. A Foreign Office – az olasz, úgynevezett hosszú (*Long Terms*) fegyverszünethez hasonlóan – részletesen szabályozta a megadás katonai, politikai, gazdasági feltételeit. Ausztriát megkülönböztetett elbánásban kívánta részesíteni, vagyis a feltételek jelentős részét nem lehetett a „szabad és független” országra alkalmazni. Minderről a megfelelő pillanatban kérnék ki Németország szomszédai, áldozatai és az ellene jelentős erőkkel harcolók véleményét.¹⁰⁴

A katonai megszállás című tervezet első részében Strang a részleges, illetve teljes, a vegyes, vagy övezetekre tagolt megszállás érveit sorolta fel. A napóleoni háborúkig visszamenő történelmi példák alapján a *teljes és különálló zónákra osztott* megszállás mellett foglalt állást. A háromhatalmi megszállást Ausztria leválasztása, Kelet-Poroszország, Danzig, és esetleg más térségek Lengyelországnak juttatása, a kis szomszédok bevonulási szándékának megakadályozása, határváltoztatások, tömeges lakosságkitelepítések végre-

¹⁰¹ Uo. 1, 5.

¹⁰² Uo. 3.

¹⁰³ Lásd *Az Európai Tanácsadó Testület*. I. m. 14.

¹⁰⁴ *FRUS, 1944. I.* 112–114.

hajtása indokolta. A terv szerint Németországot *előbb két, majd három* megszállási zónára osztják. Az egységes megszállási rendszer „szövetséges ellenőrző szervezetéről” az angol külügyminiszter-helyettes külön javaslatot terjesztett be.¹⁰⁵ A megosztás ellenére a közös politikát a szövetségesek Berlinben székelő főhatósága biztosítaná. Franciaország és a többi szövetséges csatlakozását a háromhatalmi szervezethez később tanulmányozzák.¹⁰⁶ A megadást követő két éven belül hajtánák végre a német erők lefegyverzését. Utána a szárazföldi megszálló erők nagy részét visszavonnák, a légi ellenőrzésnek adva át a helyet. A megszállás utolsó – meghatározatlan hosszúságú – szakaszában fejeznék be a lefegyverzést és a hadiipar leszerelését. Az új, demokratikusan választott német kormánynak adnák át a hatalmat, csapataik elhagynák az országot.¹⁰⁷ A „lényegében egyenlő nagyságú” angol, amerikai és szovjet megszállási övezetek határaitól „az ellenségeskedések befejezése előtt egyeznek meg, következésképpen nem függenek azoktól az állásoktól, amelyek a három fő szövetséges a harcok megszűnésének pillanatában érnek el”.¹⁰⁸ Az övezetek határait úgy húzták meg, hogy a „spontán szeparatista és különállási” törekvéseket erősítsék, függetlenül attól, hogy később az Egyesült Nemzetek Németország (erőszakkal történő) kisebb államokra való tördelése mellett döntenek-e vagy sem. Poroszországot – militarista és uralmi szelleme megtörésére – szándékosan szakították ketté.¹⁰⁹

Az övezetek valójában korántsem voltak egyenlők. A terv szerint a brit zóna 57 450 négyzetmérföld (22 és fél millió lakos), a szovjet Kelet-Poroszország és Danzig nélkül 76 600 négyzetmérföld (22,3 millió lakos), az amerikai 47 100 négyzetmérföld (15,7 millió lakos) lett volna. Ezért az Egyesült Államokat felszólították, hogy „ha úgy kívánja”, Ausztria (32 300 négyzetmérföld, 6,7 millió lakos) megszállásában legyen az övé a „túlnyomó szerep”.¹¹⁰ Poroszország és Danzig megszállását a lengyel fegyveres erőre bíznák. Ha erre képtelen lenne, háromhatalmi, vegyes egység venné át a helyét. Ilyen közös megszálló erők foglalnák el Berlint, hogy támogassák a szövetséges katonai kormányzatot, és az ellenőrző bizottságot.¹¹¹

Strang január 26-án Németország feldarabolásának kérdését is napirendre tűzette, amit Teheránban Roosevelt vetett fel. A Foreign Office arra számított, hogy a Szovjetunió az amerikaiakkal szemben pártolni fogja terveiket, és angol–szovjet összefogással érvényesíthetik eredeti elképzeléseiket.

¹⁰⁵ Uo. 154. Foch marsall első világháborút követő inkompetens katonai kormányzásának tapasztalataiból okulva felkészült és hozzáértő polgári tisztviselőkre bízta volna a megszállás közigazgatási funkcióit. Foreign Office Research Department (FORD): The Administration of the German Armistice and the Politico-Economic Direction of the Rhineland Occupation, 1918–1919. EAC, 1943. augusztus 20. Idézi Edward John Francis THOMAS: i. m. 52.

¹⁰⁶ FRUS, 1944. I. 158.

¹⁰⁷ Uo. 112–147.

¹⁰⁸ Uo. 141.

¹⁰⁹ Uo. 150–151.

¹¹⁰ Uo. 152. (A térképet lásd 153.)

¹¹¹ Uo.

Churchill a Foreign Office Németország-tervével próbálta meg a maga oldalára állítani Moszkvát az angol–amerikai stratégiai vitában. Az angol miniszterelnök 1944. január 12-én ezt írta Sztálinnak: „Kérem, közölje idejében, mikor kell abbahagynunk Berlin bombázását, hogy elegendő helyiség maradjon a szovjet seregek elszállásolására.” Sztálin 14-én azt válaszolta, hogy „*Berlintől még nagyon messze vagyunk [...] a németeknek Berlinbe való közös megérkezésünkig még lesz idejük felépíteni bizonyos, a mi számunkra és az Önök számára szükséges helyiségeket [...] Remélem, hogy az amerikaiakkal együtt folytatott előkészületei az OVERLORD-ra sikeresen haladnak előre.*”¹¹²

Sztálint ekkor az „olaszországi tapasztalat” is óvatosságra készítette. Visinszkij jelentései nyomán érthette meg, hogy a fegyverszüneti rendszer ellenőrzésében a szovjeteknek ígért teljes és egyenjogú részvétel helyett szövetségesei részleges és alárendelt szerepbe kényszerítették őket.¹¹³ Január második felében kapta kézhez az angol tervet, ami azt sugallta, hogy a szövetségesek partra szállnak, a végső győzelemig küzdenek, részt vesznek Németország rájuk eső részének megszállásában, a kemény, büntető feltételek németekre kényszerítésében. Ha Londonon múlik, a közös németországi politika kialakítása érdekében engedni fog a keleti és a nyugati lengyel határok, sőt a kormány ügyében is. Königsberg és Tilsit Szovjetunióhoz tartozása ugyan még nem szerepelt a javaslatban, a megadási feltételek feleslegesen korlátozták a szövetségesek cselekvési szabadságát, a közös, háromhatalmi politika és ellenőrzés lehetősége távoli ködbe vészett, de az övezetfelosztási előterjesztés csábítóan tűnt.

Guszev 1944. február 15-én küldte el az angol és az amerikai EAC-képviselőnek javaslatát a német kapitulációra, és 18-ára hívta össze a Bizottság ülését. A rövid szovjet okmány a katonai megadási feltételekre szorítkozott.¹¹⁴ Guszev később ezt azzal magyarázta, hogy politikai-gazdasági követelések felvétele vitára készíthette volna a feltételezett német aláírókat. A feltétel nélküli megadás elvét így nem tudták volna teljesen alkalmazni. A háborús bűnösségre vonatkozó cikkelyt is kihagyta, mert lehetségesnek tartotta, hogy a megadás pillanatában csak olyan német katonatiszt áll majd rendelkezésre, akit ez érint, és ha attól tart, hogy felelősségre vonják, nem írja alá a megadási okmányt. Mivel semmi biztosíték nincs arra, hogy a német hadsereg letegye a fegyvert, amíg harc képes, ezért minden lehető el kellett követni a kapituláció visszaautasításának elkerülésére, ami értelmetlenül meghosszabbítaná a háborút.¹¹⁵ A szovjet javaslat 15. cikkelye előírta, hogy a német erők le-

¹¹² Sztálin üzenetváltása az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel 1941–1945. I. k. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1958. 221–222. (Kiemelés tőlem – F. M.)

¹¹³ Az Európai Tanácsadó Testület. I. m. 26.

¹¹⁴ FRUS, 1944. I. 174–179.

¹¹⁵ PRO FO 371/40580. Az EAC 1943. március 3-i (U 1869/3/70.), valamint 1944. március 17-i ülése (U 2297/3/70.) Vojtech MASTNY (*Russia's Road to the Cold War*. I. m. 149–150.) szerint a szovjetek attól tartottak, hogy a részletes feltételek vitatásával a németek éket verhetnek a szövetségesek közé.

fegyverését a szövetséges megszállási övezetek főparancsnokai felügyelik. A zónahatárok leírása, Berlin jövőbeli státusa szó szerint *egyezett* az angol tervvel. Brunswick egy részét a briteknek, Schleswig-Holstein egy részét, a Fehmarn-szigetet, Kelet-Poroszországot a szovjeteknek juttatta. A két terv között az egyetlen lényeges különbség az volt, hogy – szemben a brit szándékkal – a szovjetek Ausztriába a *három* hatalom bevonulását javasolták, Berlin 10–15 kilométeres körzetét közös megszállás alá tervezték helyezni.¹¹⁶

A szovjet EAC-képviselő Németország közös megszállásának elvét (ami lehetetlenné tette, hogy a németek külön-külön adják meg magukat a győzteseknek, például a nyugatiak előtt tennék le a fegyvert, miközben tovább harcolnak a Vörös Hadsereg ellen) annyira fontosnak tartotta, hogy a kapitulációs okmányba kívánta bevetetni, az övezetek pontos leírásával együtt. Az EAC tárgyalásain azonban – miután úgy vélte, a megszállási övezetek elosztását és határait senki sem kérdőjelezi meg – beleegyezett, hogy a zónák részletes leírását leválásszák a megadási okmányról.¹¹⁷

A jóvátétel kezdettől, 1941 decemberétől a szovjet béke-előkészítés központi kérdése volt. Majszkij bizottsága Versailles-típusú háborús felelősségi cikkellyel igazolta a németek által okozott károk megtérítését. Ennek részeként a német fegyveres erők tagjainak összességét hadifogolynak nyilvánították.¹¹⁸ A szövetségeseknek fenntartották a jogot – a rövid, olasz fegyverszünet záró rendelkezéséhez hasonlóan –, hogy bármikor *további* politikai, gazdasági, katonai, vagy más természetű követeléseket támasszanak. Ha a megadás pillanatában nem létezne többé német kormány vagy hadsereg-főparancsnokság, a szovjet kormánynak ez a kikötés lehetőséget adott arra, hogy a kapitulációs okmányt, úgy ahogy van, félretolja, és a legyőzöttel szemben biztosítsa teljes cselekvési szabadságát.¹¹⁹ A győzelem távoli perspektívája miatt fontosabbnak tűnt a kapituláció feltételeinek tisztázása, mint a megszállási övezetek kérdése, amiben teljes angol–szovjet egyetértés jött létre. Guszev ezért ragaszkodott ahhoz, hogy *amíg a megadási okmányt el nem fogadják, ne tűzzenek más témát a napirendre*.¹²⁰ A Foreign Office „*valamit valamiért*” politikája hajótörést szenvedett: a francia, norvég és a többi felszabadítandó terület polgári közigazgatásának kérdése kiszorult a Bizottság fórumáról.

Edward Stettinius, aki Hullt betegsége alatt helyettesítette, február 12-én küldte Londonba az amerikai vezérkari főnökség német megadási okmá-

¹¹⁶ *FRUS, 1944. I. 177.*

¹¹⁷ Az EAC 1944. március 17-i ülésének jegyzőkönyve. NARA, EAC.

¹¹⁸ Majszkij 1943. november 10-én, illetve 1944. március 3-án azt javasolta, hogy „ki kell hozni Németországból, amit az »éhezési küszöb« felett lehet”, és „biztosítani kell, hogy népe számára a munka a kényszermunkával legyen egyenlő”. Vojtech MASTNY: *Soviet Plans for Postwar Europe*. Firenze, 1996. június 14. (Előadás a *The Failure of Peace in Europe 1943–1948* konferencián.) Szmirnov és Vlagyimir Szemenov, a szovjet külügyminisztérium német fősztályáról ugyanakkor felhívta a figyelmet: „... a többi megszálló hatalom együttműködése lényeges ahhoz, hogy a Szovjetunió biztosítsa az ország erőforrásainak kiaknázását.” Uo. 7.

¹¹⁹ Vojtech MASTNY: *Russia's Road to the Cold War*. I. m. 150–151.

¹²⁰ Winant 1944. március 10-i londoni távirata. *FRUS, 1944. I. 197–199*; William STRANG: i. m. 207.

nyát, ami 13 rövid cikkelyt tartalmazott: Németország a szövetségesek rendelkezésére bocsátja valamennyi erőforrását; a német katonai és polgári hatóságoknak a szövetségesek valamennyi követelésének alá kell vetniük magukat; a legfelsőbb főparancsnok jogai, hatalma és kiváltságai semmilyen korlátozás alá nem eshetnek.¹²¹ Az amerikai megadási okmány – az angolhoz, illetve a szovjethez hasonlóan – a győztesnek korlátlan hatalmat adott. Leahy tengernagy úgy vélte, hogy a dokumentum jobban megfelel a feltétel nélküli megadás elvének, a német népet a háború elvesztésének elismerésére készítheti, és nem nyújt lehetőséget annyiféle értelmezésre, mint a hosszú angol okmány. Az amerikai vezérkar nem akart még egyszer az 1918. november 11-i fegyverszünet hibájába esni: a már demobilizált, harcképtelenné vált német hadsereggel újabb és újabb követeléseket fogadtattak el, aminek jogosságát később megkérdőjelezhatték. Ennél sokkal frissebb, kellemetlen tapasztalat is munkált az amerikai katonákban: az olaszországi. Nem kívánták az olasz precedens megismétlését: az angolok a rövid, katonai megadási okmány elfogadása után irattatták alá az újabb, további politikai, katonai feltételeket tartalmazó hosszú fegyverszünetet (*Long Terms*).¹²² A Foreign Office is tanult a *kettős* fegyverszünet hibájából: az olasz politikai és gazdasági feltételek többségét beemelte az egységes német kapituláció tervezetébe. Ezzel egyidőben Philip Mosely¹²³ Washingtonban kidolgozta megszállási övezetekre vonatkozó javaslatát, de azt nem küldték Londonba. Allen alezredes azzal tolta félre, hogy a kérdés nem az EAC elé terjesztendő, az kizárólag a hadművelési térség főparancsnokára tartozik. Az amerikai vezérkar attól tartott, hogy legtitkosabb tervét, az OVERLORD-ot fedi fel, amiből amúgy is logikusan következik majd a megszállási övezetek felosztása.¹²⁴ Az angol és az amerikai katonai és diplomáciai tisztviselői kar stratégiájának összehangoltságában itt mutatkozott a legnagyobb probléma. Hogyan is sejtette az obstruáló amerikai tiszt, hogy a javaslat, amit saját diplomatáik előtt „ügyesen” titkolnak, az angol diplomaták és vezérkari tisztek műve, már régen elfogadtatták az Egyesített Vezérkarral, hogy a RANKIN C-tervet már minden illetékes ismerte, kivéve a State Department és az EAC amerikai diplomatáit?

Winant a szovjet megadási okmányt „a sajátunkhoz bátorítóan *közeli-nek*” találta. A szovjet megszállási övezet javaslata „*azonos a brittel*” – folytatta. „A szövetségesek most *várják a mi javaslatunkat*. Az elnök Kairóban beszélt nekem erről és én igyekszem teljesíteni a kívánságait” – írta Stettiniusnak.¹²⁵ Az amerikai diplomaták közül senki sem ismerte ezeket a kívánságokat, természetesen Winant sem, aki nem volt jelen az Iowa cirkálón

¹²¹ *FRUS, 1944. I.* 169–170.

¹²² Lásd *Az Európai Tanácsadó Testület. I.* m. 20.

¹²³ Lásd ROMSICS Ignác: i. m. 15.

¹²⁴ Philip E. MOSELY: *The Kremlin and World Politics.* I. m. 586–587.; William M. FRANKLIN idézett művében katonai biztonsági okoknak tulajdonítja a CCAC tiszt obstrukcióját (264.).

¹²⁵ *FRUS, 1944. I.* 173. (*Kiemelések tőlem – F. M.*)

Roosevelt és vezérkari tisztjei közötti megbeszélésen. A zónák *felcserélésére és az amerikai övezet Berlinig való kiterjesztésére* vonatkozó elnöki elképzelés így továbbra is rejtve maradt Stettinius és beosztottai előtt. Roosevelt instrukciói megmaradtak a katonai berkekben.

Az amerikai vezérkari főnökség Kairóban az elnök utasításának (CCS 320/4.) megfelelően arra kérte Morgan brit tábornokot, hogy tanulmányozza azt a javaslatot, amely az északnyugati megszállási övezet Egyesült Államoknak való juttatására irányult. A szövetséges főparancsnok vezérkari főnöke húzta az időt. Rooseveltt 1944. február 7-én elvesztette a türelmét és táviratozott az angol miniszterelnöknek. Az amerikai elnök közölte, hogy vezérkaraik nem jutottak dűlőre a téma megvitatásában, így nekik kettőjüknek kell rendezniük a kérdést. Rooseveltt hozzáfűzte: „Franciaország az Ön gyermeke, semmi kedvem ráncba szedni.”¹²⁶ Az elnök értesült arról, hogy szövetségesei már betérjesztették Németországra vonatkozó elképzeléseiket. Ezért február 18-án Stettiniusnál érdeklődött a megszállási övezetekre vonatkozó angol és szovjet előterjesztés mibenlétéről, hogy „azokat hónapokkal azelőtti döntéséhez idomítsa”¹²⁷

Stettinius másnap a Fehér Házba küldte az angol–szovjet zóna leírását. Feltételezve, hogy Teheránban vita folyt erről (a State Department vezetői nem ismerték az ottani tárgyalások tartalmát), Rooseveltt utasítását kérte. Az elnök február 21-én hét rövid bekezdésben indokolta, hogy miért nem tudja elfogadni az angol tervet. Az első szerint az Egyesült Államok 3500 mérföld távolságra található Európától, ezért „nem természetes feladata” Franciaország, Olaszország és a Balkán háború utáni újjáépítési terheinek viselése. Ez igazából Nagy-Britannia feladata, hiszen „messze életbevágóbban érdekelt, mint az Egyesült Államok”. Másodsor: „az Egyesült Államoknak nem alapvető célja a dél-európai kérdések megoldásában való részvétel. A fő cél az, hogy Németországot mint a harmadik világháború lehetséges és valószínű okozóját megszüntessék.” Az elnök „lényeges” politikai és utánpótlási szempontok miatt követelte az észak-német (Hamburg, Bréma) és holland kikötőket, vagyis az északnyugati övezetet, a délit az angolokra bízta, az olaszországi és franciaországi rend fenntartásával együtt. Rooseveltt úgy vélte, hogy az „első megszállás” alkalmával amúgy sem vetődnek fel Nagy-Britannia hosszú távú biztonsági érdekei Németországgal szemben. Lesz még idejük Helgoland, a repülőterek megszerzéséről gondoskodni. „Az Egyesült Államok a legnagyobb örömmel fogja visszavonni összes fegyveres erőt Európából, amilyen hamar ez lehetséges.”¹²⁸ Stettinius február 26-án – szerzője megjelölése nélkül – közvetítette Londonba az elnöki utasításokat Winantnak, aki alternatív amerikai javaslat híján került szembe az angol (és a szovjet) javaslat visszautasításának dilemmájával.

¹²⁶ Uo. 166.

¹²⁷ Uo. 173.

¹²⁸ Uo. 184.

Roosevelt Churchillnek írt levelében részletesen kifejtette, miért nem tudja elfogadni az angol megadási okmányt és zónafelosztást: „hajlamunk arra, hogy minden eshetőségre felkészüljünk, bajba keverhet bennünket, amikor a tényekkel szembekerülünk!” Emlékeztette az angol miniszterelnököt: Olaszország esetében mi volt az oka annak, hogy a „minden eshetőséget előre látni akaró” hosszú és átfogó angol fegyverszünetet kifogásolta (bizonyos pontok kimaradtak belőle, kénytelenek voltak később további jegyzőkönyveket hozzáfűzni, például a flottakorlátozásra). Bírálata tükrözte általános beállítottságát „az összes, részletes tervezetessel szemben, amit közösen és komolyan végzünk arra az időre, amikor bevonulunk Franciaországba. Részletes utasítások és függelékek áradatát zúdították rám. Úgy tekintek rájuk, mint jóslatokra, amik a tévedhetetlenségtől távol álló jósktól származnak.” Roosevelt szörnyülködve látta, hogy a Németországba bevonulás esetére az angolok újra „hosszú és átfogó, minden lehetséges feltevélt tartalmazó okmánnyal álltak elő az Európai Tanácsadó Bizottság fórumán, és az oroszok nagyjából ugyanezt tették”. Amerikai részről rövid megadási okmányt szeretnének, aminek semmi köze ahhoz, hogy a megszálló erők hova kerülnek. Az elnök csatolta a „feltétel nélküli megadási”, „nagyon nyomós”, „meggyőző” javaslatát: „...megpróbálom a lehető legjobban leegyszerűsíteni a dolgokat – néha, beleborzongok a gondolatba, hogy még mennyi új tanácsot és bizottságot nevezünk majd ki, úgy, mint eddig.” Végül nem mulasztotta el a zónafelosztást újra megtámadni: „Könyörgöm, ne kérje tőlem, hogy amerikai csapatokat tartsak Franciaországban. Egyszerűen nem tehetem! Megtagadom és tiltakozom Belgium, Franciaország és Olaszország apasága ellen. Igazán felnevelhetné és megrendszabályozhatná saját gyerekeit. Tekintettel arra, hogy a jövőben az Ön védőbástyái lesznek, legalább most fizethetne az iskoláztatásukért!”¹²⁹

Churchill a németországi megszállási övezetek kérdésében megmakacsolta magát. Az első québeci konferencián 1943 augusztusban *elvileg* már jóváhagyták, hogy az angolok hadműveleti és megszállási övezete Észak-Németország, Norvégia, Belgium, Luxemburg, Hollandia és Dánia, az amerikaiaké Dél-Németország, Franciaország és ha lehet, Ausztria. Churchill a tengerpartra a német flottaeszerelés ellenőrzése és az angolok által kiképzett norvég és holland légierővel való kapcsolattartás miatt tartott igényt. Németország invázió előtti összeomlása esetén (RANKIN) még csak el tudta képzelni a zónacserét, de – vélte – amint a partraszállás elindul (OVERLORD), az lehetetlenné válik. Nagy-Britannia az Egyesült Államoknál jobban érdekelt az erős Franciaország helyreállításában. Ha létrejön francia területen egy ideiglenes kormány, az majd gondoskodni fog a rendfenntartásról. Amerikai szempontból előnyös is lehet a Franciaországgal szomszédos övezet. Ha az amerikaiak korán haza kívánnak térni, megszállási felelősségüket áthá-

¹²⁹ Roosevelt 1944. február 29-i levele Churchillnek. Warren F. KIMBALL: *Churchill and Roosevelt*. I. m.

ríthatják a franciákra, akik szívest-örömost fogják vállalni azt – írta az angol miniszterelnök.¹³⁰ Az angol–amerikai stratégiai vita kiújulása hosszú hónapokon át fékezte a Bizottság működését.

A Bizottság tárgyalásainak felfüggesztése

Az EAC 1944. február 18-i ülése a hosszú angol és a rövid szovjet megadási feltételeket vitatta meg. Strang a részletes követeléseket azzal indokolta, hogyha a kezdet kezdetén nem kapnak felhatalmazást valamennyi igény érvényesítésére, később nehéz lesz újabbakkal előállni. Guszev a megadási okmányt mindenekelőtt katonai természetűnek tekintette, ami a teljes és feltétel nélküli kapitulációt biztosítja: „...ha az ellenséget egyszer leszerelték, nem lesz nehéz a szövetségeseknek Németországot további politikai, gazdasági, katonai és más követeléseinek teljesítésére kényszeríteni.”¹³¹ Strang és Kennan kész volt megvitatni Németország feldarabolásának kérdését is. Ezt Guszev instrukciók hiányában utasította vissza.¹³²

A következő (márciusi) ülésen Winant összegezte azt, amit a három megadási okmányban közösnek talált: Németország feltétel nélkül adja meg magát; fegyveres erői tegyék le a fegyvert; vesse alá magát a győztesek összes követelésének. Ha Németország nem írja alá a kapitulációt, a szövetségesek tovább harcolnak. A részletes követeléseiket a szövetségesek nyilatkozatokban és proklamációkban tehetnék közé. Guszev ezt csak a német hadigépezet szétzúzása után tartotta lehetségesnek. A szovjet nagykövet ahhoz is ragaszkodott, hogy a német fegyveres erők mind a hatmillió tagját hadifogolyként nyilvánítsák.¹³³ Strang beleegyezett a rövid megadási feltételekbe, azzal a feltétellel, hogy a szövetséges proklamációkat együtt és részletesen dolgozzák ki.¹³⁴ A megszállási övezetek felosztását azonban Winant instrukciók hiányában nem volt hajlandó megvitatni.¹³⁵

Philip Mosely a washingtoni Working Security Committee ülésén tanúja volt annak, ahogyan Allen alezredes előterjesztette Rooseveltnél Iowa cirkálón megrajzolt zónajavaslatát, aminek eredetét a vezérkar egyébként neki sem árulta el. A térképen az elnök jóváhagyó kézjegye szerepelt, ezért vitát nem nyitottak róla. Minden indoklás mellőzésével Londonba küldték.¹³⁶ Stettinius kísérőlevele tartalmazta az amerikai vezérkar Morgan brit tábor-

¹³⁰ Churchill 1944. február 23-i válasza Rooseveltnél. Uo. 180–184.

¹³¹ Az 1944. február 18-i ülés jegyzőkönyve. NARA, EAC.

¹³² Uo.

¹³³ Az EAC 1944. március 3-i jegyzőkönyve. Uo.

¹³⁴ Az EAC 1944. március 17-i jegyzőkönyve. Uo. (Hull ezt csak fenntartásokkal fogadta el; lásd *FRUS, 1944. I. 200*.)

¹³⁵ Az EAC 1944. március 23-i ülésének jegyzőkönyve. Uo.

¹³⁶ Philip E. MOSELY: *The Occupation of Germany*. I. m. 591. Marshall vezérkari főnök és beosztott tisztjei közel öt hónapon keresztül elmulasztották a State Department diplomatáit erről értesíteni. Lásd többek között Cornelius RYAN: *The Last Battle*. Simon and Schuster, New York, 1966. 149–157; George KENNAN: i. m. 167–170.

nokhoz intézett decemberi, kairói átíratát. Winant azonnal megértette, hogy a térképet a Bizottságban, ebben a formában semmiképpen sem terjesztheti elő. Már hetek óta létrejött ugyanis az angol–szovjet megegyezés, ami a Szovjetuniónak közel kétszer akkora kiterjedésű övezetet biztosított, mint amekkorát az amerikai vezérkar javasolt. Az előterjesztés magyarázat nélkül vitára bocsátása heves szovjet elutasítást váltott volna ki, ráadásul az EAC angol és szovjet képviselőjében az amerikai küldöttség hozzáértését és jóhiszeműségét is megkérdőjeleznék. Wickersham tábornok, az EAC-küldöttség amerikai katonai szakértője világosította fel a nagykövetet és helyettesét a térkép eredetéről. Winant ezért úgy döntött, hogy Kennant egyenesen az elnökhöz küldi, akit táviratban helyettese fogadására kért.¹³⁷ Az angol–szovjet és az amerikai zónajavaslatok eltéréseiről az elnöknek bemutatásra szánt térképet készítették (lásd 2. számú térkép).¹³⁸

Roosevelt 1944. április 3-án fogadta Kennant, ám szóhoz sem hagyta jutni. Hosszasan és részletesen magyarázta, miért ragaszkodik ahhoz, hogy az angolok legyen a déli megszállási övezet. Mikor végre Kennan is előadhatta jövedele célját, és megmutatta, milyen utasítást kaptak Londonban, mennyire sértheti az a szovjeteket, megenyhült. Nevetve mesélte, hogyan rajzolta egy boríték hátára a zónavázlatot. Roosevelt *elfogadta a britek által javasolt szovjet övezet nyugati határát*. Megnyugtatta látogatóját, hogy személyesen gondoskodik a félreértés tisztázásáról.¹³⁹ Fel sem merült, hogy Berlint a szovjetekkel egy időben ériék el.¹⁴⁰ Kennan másnap a külügyminisztérium európai főigazgatójának nyújtotta át Winant szarkasztikus hangvételű emlékiratát az amerikai vezérkar zónajavaslatáról. A nagykövet nem tartotta tanácsosnak a szovjeteknek olyan zónahatárt javasolni, ami 50–150 mérfölddel keletre húzódna az angolok és szovjetek által már elfogadott határtól, a szovjet zónát felére csökkentené, a német közigazgatási határoktól eltérne és délen egyetlen országhatárral sem érintkezne.¹⁴¹ James Clement Dunn az elnöki jóváhagyás birtokában továbbította az átíratot Hilldring vezérőrnagynak, a Pentagon polgári ügyekért felelős vezetőjének. Ez volt Kennan hattyúdala Londonban: az amerikai katonák fölött aratott „diadal” után elutazott birtokára. 1944 júniusában Philip Mosely követte őt az EAC amerikai politikai tanácsadói székében. Hull 1944. május 1-én utasította londoni nagykövetét a szovjet zónahatár, valamint az angolok által javasolt övezethatárok elfogadására. Továbbra is fenntartotta viszont követelését a zónacserére. Az amerikai külügyminiszter Ausztria esetében – az an-

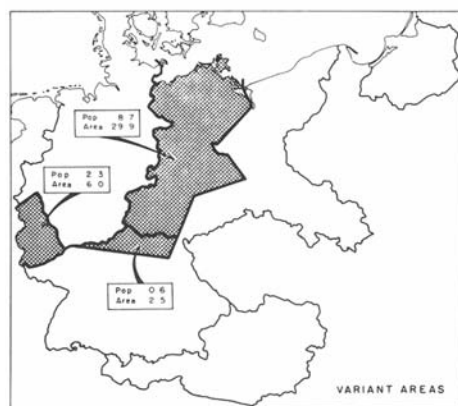
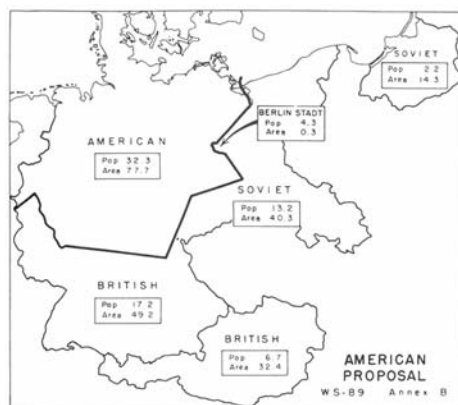
¹³⁷ Uo. 169. Wickersham jó katona módjára közölte: „Édes fiam, ezt bizony végre kell hajtani: ez elnöki utasítás!” *FRUS, 1944. I. 208.* Winant 1944. március 22-i távirata az elnöknek. FDR Library, Map Room.

¹³⁸ *FRUS, 1944. I. 196.*

¹³⁹ George KENNAN: i. m. 171; *FRUS, 1944. I. 208.*

¹⁴⁰ George KENNAN: i. m. 171. A nemrégiben, 101 éves korában elhunyt Kennan, a hidegháborús amerikai diplomácia egyik legmarkánsabb egyénisége sajnálta ugyan, hogy Berlint veszni hagyták, de ő sem látott más lehetőséget a zónavita feloldására.

¹⁴¹ *FRUS, 1944. I. 207–209.*

2. térkép. Forrás: FRUS, 1944. I. 196.

goltól és a szovjettől egyaránt eltérő – harmadik megoldással állt elő: vonuljanak be oda a *brit* csapatok!¹⁴²

Az angol–amerikai félreértések tisztázására Roosevelt és Hull Stettinius külügyi államtitkárt küldte Londonba.¹⁴³ A brit kormány elsősorban azt óhajtotta tisztázni, miért tulajdonítanak amerikai részről oly csekély jelentőséget az Európai Tanácsadó Bizottságnak. Stettinius április 11-i megbeszélései után azt táviratozta Washingtonba, hogy Eden, Cadogan és Strang aggódik az EAC tárgyalásainak lassú előrehaladása, szűk hatásköre miatt. Komoly kockázatot láttak abban, ha az első háromoldalú testület tevékenysége csalódást kelt. A Foreign Office vezetői az EAC működését az angol–amerikai kapcsolatok legnagyobb problémájának tartották.¹⁴⁴ Az angol diplomaták az angol–norvég egyezmény és a francia polgári közigazgatási direktíva vitája alapján állították, hogy szovjet részről osztják nézeteiket.¹⁴⁵ A Bizottság a britek szerint „európai ellenőrző szervvé nőheti ki magát”. A Foreign Office a Bizottság hatáskörét angol–amerikai–szovjet európai problémamegoldó (*clearing-house*) szervből fokozatosan „háromoldalú tervező szervvé” (*Three Power Planning Organization*) kívánta bővíteni. Strang úgy vélte, az amerikai kormány ellenállása a norvég, a holland és a belga egyezmények megvitatásával szemben a Bizottság fő célját, az európai ügyek háromoldalú tárgyalását akadályozza és az együttműködés gyengülését eredményezi a Szovjetunióval. Moszkvának ez ürügyet teremthet arra, hogy az angol–amerikai szövetségeseket a Szovjetunió által felszabadított területek ügyeiből kizárják – például Csehszlovákia polgári közigazgatása esetében, amit Moszkvában a szövetségesek megkérdése nélkül tárgyaltak meg. Moszkva nem engedi az általa felszabadított terület státusának háromoldalú vitását, ha az EAC fórumán nem számíthat *kölcsönösségre*. A Foreign Office a kérdésnek „elsőrendű politikai fontosságot tulajdonított”, mert ha a State Department visszautasítja az EAC-vitát, az angol–amerikai befolyást zárják ki Kelet-Európából.¹⁴⁶

Stettinius londoni jelentései csak felerősítették Hull fenntartásait, aki attól tartott, az EAC a háború után regionális szervezetté változhat. Az amerikai külügyminiszter április 18-i táviratában gúnyosan emlékeztetett arra, hogy az előrehaladás fő akadálya nem az EAC hatásköréről vallott amerikai nézet, hanem a szovjet álláspont, amely szerint egyszerre csak egy kérdést lehet megvitatni, és ezért nem kerülhetett napirendre a felszabadított területek, a francia polgári közigazgatás kérdése. A norvég egyezmény ügyét is Moszk-

¹⁴² Uo. 211. Winant 1944. május 12-én értesítette erről EAC-beli kollégáit, majd május 31-én és június 12-én hivatalosan is elfogadta a zónahatárokat, nyitva hagyva a kérdést: ki szállja meg az északi övezetet?

¹⁴³ Thomas M. CAMPBELL–George C. HERRING: *The Diaries of Edward R. Stettinius, Jr., 1943–1946*. New Viewpoints, New York, 1975. 36–37.

¹⁴⁴ *FRUS*, 1944. I. 27.

¹⁴⁵ Eisenhower tábornok 1944. március 15-i direktívatervezetéről volt szó. Lásd uo. 28–31.

¹⁴⁶ Uo. 31.

vában oldották meg, nem az EAC fórumán, Hull ugyanis *közvetlenül* érintkezett szovjet partnereivel, és nem vette igénybe az EAC közvetítését.

Az amerikai vezérkar továbbra is ellenezte, hogy a Bizottságban katonai kérdéseket vitassanak meg. Hull arra ösztönözte a Bizottságot, hogy a békefeltételek mielőbbi kidolgozására összpontosítson, mert eddigi tevékenysége „aligha jogosítja fel hatásköre bővítésére”.¹⁴⁷ Amikor Stettinius értesítette Edent külügyminisztere változatlan álláspontjáról, a Foreign Office vezetője csalódásának adott hangot, mondván: az amerikai magatartás nem marad „észrevétlen”, az EAC értékét a szovjetek szemében tovább fogja csökkenteni.¹⁴⁸ Stettinius látogatása Londonban a hiábavalóság, Washingtonban a gyanakvás érzetét fokozta.

1944 tavaszára a Foreign Office vezetőinek az utolsó, a Bizottság működéséhez, a *háromhatalmi európai politika* kialakításához fűződő reményei is füstbe mentek. Az angol politikának mind a két szövetségese ellenszegült. Moszkva az EAC tárgyalásain nem volt hajlandó továbblépni, amíg a német megadási okmány és a megszállási övezetek meghatározásában dűlőre nem jutnak. A Szovjetunió mérsékléséhez, az általa felszabadítandó területek sorsának befolyásolásához fűzött angol számítás sem vált valóra. A sorozatos engedmények ellenére (például Churchill Titónak is bejelentette, hogy Mihajlovics segítségét véglegesen beszünteti; május 12-én az EAC-ben elfogadták a Kelet-Poroszországra és Ausztriára vonatkozó szovjet javaslatot)¹⁴⁹ a Szovjetunió *egyoldalú* akciókra szánta el magát, és megkötötte a szovjet-csehszlovák polgári közigazgatási egyezményt. Churchill közvetítési kísérlete Moszkva és a londoni lengyelek között kudarcot vallott és a Sztálinnal folytatott levelezése megszakításához vezetett. Az angol miniszterelnök arra kényszerült, hogy a Három Nagy egységének megmentése, a Németország elleni győzelem elérése érdekében félretolja a lengyelkérdést.¹⁵⁰ Németország Magyarországot az 1944. március 19-i megszállással magával rántotta a katasztrófába. Márciusban szovjet–finn fegyverszüneti tárgyalások kezdődtek Moszkvában, április elején a Vörös Hadsereg átlépte Románia határait. Az angol–szovjet egyezkedés felújítására az után került sor, hogy a moszkvai szövetséges katonai missziók vezetői április 7-én Sztálinnak bejelentették a normandiai partraszállás időpontját. Az OVERLORD megindítása bizonyossá vált. A Foreign Office 1944. május 2-án Moszkvának javasolta, hogy Románia ügyében a Szovjetunió, Görögországéban Nagy-Britannia vegye át a vezető szerepet. Ezzel feladta a háromoldalú politika elvét és új útra lépett.

¹⁴⁷ Uo. 32.

¹⁴⁸ Uo. 34.

¹⁴⁹ Lásd *Sztálin üzenetváltásai*. I. m. 220. Churchill 1944. január 8-i levele Titónak. Tony SHARP: i. m. 69.

¹⁵⁰ Churchill 1944. március 21-i táviratában kifejezte reményét, hogy „a köztünk Lengyelországgal kapcsolatban bekövetkezett kudarcnak semmilyen befolyása sem lesz együttműködésünkre más területeken, ahol fellépésünk egységének megőrzése óriási fontosságú kérdés.” *Sztálin üzenetváltásai*. I. m. 255.

Ezzel párhuzamosan az EAC tárgyalásait megakasztotta az a bizalmi válság, amit a brit (*The Times*) és az amerikai sajtó (*The New York Herald Tribune*) robbantott ki azzal, hogy nyilvánosságra hozta a Szovjetunió szándékát, hogy valamennyi német katonát minősítsék hadifogolyként, valamint Lengyelországra vonatkozó álláspontját. Az angol miniszterelnök Guszev nagykövetet vádolta a kiszivárogtatással, Sztálin viszont megvédte őt.¹⁵¹ Guszev és az amerikaiak az EAC brit tagjait gyanúsították. A szovjet nagykövet ugyanis nem akart olyan színben feltűnni, mintha kormánya szövetségeseinél keményebben kívánná megbüntetni a németeket.¹⁵² Az EAC léte került veszélybe. A Bizottság egy hónapig össze sem ült.¹⁵³ Amikor újra kezdte tárgyalásait, az övezethatárok pontos meghatározásánál Guszev a Kiel-csatorna bejáratát ellenőrző jelentéktelen kis sziget, Fehmarn birtoklásáért indított több hetes harcot. Strang nagy bosszúságára az általa előterjesztett brit térképen szerepelt a sziget a szovjet zóna részeként.¹⁵⁴ Winant csak nehezen tudta meggyőzni a szovjet nagykövetet, hogy követelését vonja vissza.¹⁵⁵ A Bizottság működése holtpontra jutott.

Az angol–amerikai zónaegyezmény

John Gilbert Winant 1944. május 13-án Washingtonba utazott, hogy meggyőzze elnökét: az amerikai obstrukciót be kell fejezni. Magával vitte a német megadási feltételek első, *egyeztetett* szövegváltozatát. Kéthetes látogatásának egyetlen eredménye, hogy Rooseveltt elfogadta az Egyesült Államok részvételét Ausztria *háromhatalmi* megszállásában.¹⁵⁶ Az elnök viszont hajthatatlan maradt a zónacsere kérdésében. Churchill és Rooseveltt egyre nagyobb szenvedéllyel folytatta a vitát. Az elnök érezte, hogy a normandiai partraszállás közeledtével az idő inkább az angoloknak dolgozik. Két nappal londoni nagykövetével folytatott megbeszélése után szinte utasította az angol miniszterelnököt: mindketten parancsolják meg az Egyesített Vezérkaron (CCS) keresztül Eisenhower tábornoknak, hogy „küldje az amerikai csapatokat Hollandiába és Északnyugat-Németországba megszálló erőként, mire az ellenségeskedések befejeződnek”.¹⁵⁷ A felszólításban a korábbi levelezésükből ismert évődő humornak nyoma sem volt.

¹⁵¹ A Lengyelországra vonatkozó információk Sztálin és Churchill titkos levelezéséből kerültek a sajtóba. Lásd *Sztálin üzenetváltásai*. I. m. 255, 258. Churchill 1944. március 21-i táviratára Sztálin március 25-i válasza. Philip E. MOSELY: *The Occupation of Germany*. I. m. 592.

¹⁵² Sir William Strang 1944. április 14-i levele John G. Winant nagykövethoz. NARA, EAC.

¹⁵³ *FRUS, 1944. I.* 266.

¹⁵⁴ William STRANG: i. m. 207; Wickersham tábornok beszámolója a WSC 1944. július 7-i ülésén. NARA, EAC.

¹⁵⁵ *FRUS, 1944. I.* 230–231.

¹⁵⁶ „Németországot meghódítanak és megszállnak, míg Ausztriát felszabadítanak és megszállnak.” John G. Winant levele Rooseveltt elnökhöz 1945. január 28-án. NARA, EAC JCS 577/15. Lásd még *FRUS, 1944. I.* 218–219.

¹⁵⁷ Uo. 223.

Eisenhower olaszországi tapasztalata alapján – a parancsnoklás *egységének* fenntartására – 1944 februárjától többször javasolta Marshall tábornoknak, hogy *ne* legyen *külön* angol és amerikai megszállási övezet, vagy ha lesz, az amerikai csapatokat azonnal vonják vissza, hiszen a szövetséges erők főparancsnokaként amúgy is egy személyben ellenőrizné az angol és az amerikai megszálló erőket. Ez a megoldás nemcsak az angol–amerikai súrlódási felületet csökkentené, hanem kizárná annak lehetőségét, hogy a szovjetek egymás ellen játsszák ki őket.¹⁵⁸ Rooseveltt ezt a megoldást azért utasította vissza, mert hallgatólagos elfogadását jelentette az angolok északra, az amerikaiak délre vezénylésének. Márpedig az amerikai elnök mindenáron el akarta kerülni, hogy Franciaországban a rend helyreállításába belekeveredjen, a francia erők hatalmi harcába beavatkozzon, az oly sok gondot okozó de Gaulle tábornokkal egyezkedjen. Churchillnek küldött táviratában megismételte, hogy politikai okokból sem kíván rendfenntartó és -helyreállító szerepet betölteni az akkor még németek által megszállt déli és délnyugati területeken, Franciaországban, Olaszországban (és a Balkánon).¹⁵⁹ Churchill kivárt.

Június elsején, az amerikai nagykövet visszatérését követően, az EAC tárgyalásain először a megszállási övezetek kérdését tűzték napirendre. Winant május 31-én csatlakozott a szovjet–angol állásponthez az osztrák–keletporosz-kérdésben. Strang, Guszev és Winant hamar megegyeztek arról, hogy mindegyik nagyhatalomnak saját körzete lesz Berlinben, és Ausztria háromhatalmi megszállás alá kerül. Strang javasolta, hogy mindegyik övezetbe küldjön csapatokat a másik két szövetséges is, ám Guszev attól tartott, hogy ez bonyolítaná az ellenőrzést. Winant, instrukciók hiányában, nem bocsátkozott vitába.¹⁶⁰

A normandiai partraszállás (1944. június 6.) hirtelen megint közel hozta Németország közeli összeomlásának lehetőségét. Az EAC június 9-én fogadta el a német kapitulációs okmány tervezetét.¹⁶¹ Guszev ragaszkodott ahhoz, hogy mielőtt az okmányt egyeztetésre tovább küldik a kisebb szövetségeseknek, egyezzenek meg a megszállási övezetek kérdésében, így a két okmány egyszerre kerülhetne eléjük. Június 19-én a térképen a keleti zóna megszálló hatalmaként a Szovjetuniót tüntették fel, a délnyugati és északnyugati övezetek megszállójának nevét *üresen* hagyták.¹⁶² A szovjet nagykövet, vonakodva bár, mégis elfogadta az angol javaslatot a többi szövetséges jelenlétéről a zónákban. Guszev elsősorban arra gondolt, hogy a brit övezetben lesz szükség francia, belga, norvég és dán egységekre, a többi eset-

¹⁵⁸ Eisenhower Marshall tábornokhoz intézett 1944. február 15-i levele. Idézi Forrest C. POGUE: *George C. Marshall. Organizer of Victory*. Viking, New York, 1973. 464.

¹⁵⁹ Roosevelt 1944. június 2-i távirata Churchillnek. *FRUS, 1944. I. 232*.

¹⁶⁰ Uo. 231; Az EAC 1944. június 1-i ülésének jegyzőkönyve. NARA, EAC.

¹⁶¹ Winant 1944. június 10-i londoni COMEA 61. távirata. *FRUS, 1944. I. 233*.

¹⁶² Winant 1944. június 22-i távirata. Uo.; EAC 1944. június 19. és 21-i ülése. NARA, EAC.

ben az idegen csapatok létszámát korlátozni kívánta.¹⁶³ Továbbra is ragaszkodott viszont ahhoz, hogy mielőtt újabb témát vennének napirendre, juszanak teljes egyetértésre az addig elkezdett tárgyalásokon: Németország megszállásában, valamint Ausztria esetében is.¹⁶⁴

Június végén a szovjet küldöttség két javaslatot terjesztett elő. Az egyik Berlin három megszállási körzetét jelölte ki. A legnagyobb, az északnyugati körzet a szovjet lenne, nyolc kerülettel. Az angoloknak és az amerikaiaknak szánt körzetekben a megszálló hatalom nevét *üresen* hagyta. A másik tervezet Ausztria 1937. december 31-i határai közötti helyreállításáról és háromhatalmi, közös megszállásáról szóló elvi megegyezést tartalmazta. Guszev addig nem volt hajlandó a megadási okmányt továbbítani, amíg ezekben egyetértésre nem jutnak.¹⁶⁵ A Foreign Office Berlin megszállását mindegyik körzetben háromhatalmi parancsnoksággal, vegyes erővel, Ausztriát pedig három egyenlő méretű övezetben képzelte el.¹⁶⁶ Az angol küldöttség javasolta, hogy a megadási okmányról konzultáljanak a kisebb szövetséges hatalmakkal.¹⁶⁷ Az angol és az amerikai küldöttség a berlini felosztást csapataik szálláskörzeteként és rendőri kerületként fogta fel, viszont az ellenőrzési kérdésekben a részletes szabályozással nem kívánta túl korán megkötni parancsnokaik kezét.¹⁶⁸ Strang és Winant július 17-én egyetértett a szovjet terv berlini körzethatáraival anélkül, hogy az angol-amerikai szektorhoz jutást meghatározták volna.¹⁶⁹ Strang el sem tudta képzelni, hogy „az övezeteket valaha is el fogják egymástól zárni”.¹⁷⁰

Ausztriába az Egyesült Államok csak jelképes erőt kívánt küldeni, Nagy-Britannia pedig a kisebb szövetséges hatalmak csapatait is be akarta vonni a megszállásba. Winant nem tájékoztatta külügyminisztériumát Roosevelt jóváhagyásáról. Hull és az amerikai vezérkari főnökség továbbra is abban a hitben ténykedett, hogy az elnök *megtiltotta* Ausztria és a Balkán megszállásában való részvételüket.¹⁷¹ Időközben az amerikai elnök is hozzájárult az új előterjesztéshez, aminek elfogadtatására az amerikai nagykövet tett kísérletet. Az EAC július 17-i vitáján Guszev értetlenül állt a „jelképes” erő meghatározása előtt, mire Winant elmagyarázta: ez azt jelenti, hogy az Egyesült Államok *nem* vesz részt Ausztria megszállásában, de azért egy „kis”

¹⁶³ Az EAC 1944. június 21-i ülésének Vincent Meyer amerikai tábornok által készített jegyzőkönyve. Uo.

¹⁶⁴ William STRANG: i. m. 206.

¹⁶⁵ Winant 1944. július 1-i távirata. *FRUS, 1944. I. 237–239, 450.*

¹⁶⁶ Edward John Francis THOMAS: i. m. 102.

¹⁶⁷ A londoni lengyel, csehszlovák, jugoszláv, holland, belga, luxemburgi, norvég, valamint a partraszállás után francia ideiglenes kormányhá alakuló Comité Français de Libération National részére 1944. július 25-én küldték meg a feltétel nélküli megadás okmányát. Az EAC 1944. július 25-i ülése. NARA, EAC.

¹⁶⁸ A megszállási térségeket Berlinben kezdetben övezeteknek, később szektoroknak nevezték. *FRUS, 1944. I. 238–241; Az EAC 1944. július 10-i ülése. NARA, EAC.*

¹⁶⁹ Az EAC július 17-e ülése. Uo. Edward John Francis THOMAS: i. m. 107–108.

¹⁷⁰ William STRANG: i. m. 215.

¹⁷¹ Edward John Francis THOMAS: i. m. 110–111; *FRUS, 1944. I. 434.*

csapatot küldeni fog. Javasolta, hogy ezt magyaráztaként lábjegyzetben fűzzék az osztrák megállapodáshoz. Strang teljesen megdöbbsent: „az amerikai álláspontról kormányát az egész ausztriai megszállás felülvizsgálatára kényszeríti” – jelentette ki. Guszev egy héten belül elfogadta az „amerikai lábjegyzetet”, de határozottan visszautasította a brit javaslatot a többi szövetséges bevonásáról.¹⁷² Az EAC július 25-én a kapitulációs okmány¹⁷³ elfogadásával eljutott a megszállási övezetek ügyének lezárásáig. Guszev 27-én felszólította két kollégáját: döntsék el végre, ki melyik zónát foglalja el.¹⁷⁴ Az EAC zónamegosztási jegyzőkönyvét szeptember 12-én írták alá, és az északi és déli övezetek megszállójának megjelölését még üresen hagyták.

Churchill és Roosevelt második québeci konferenciáján, 1944. szeptember 15-én, a Morgenthau-terv elfogadását követő délutánon egyeztek meg a németországi megszállási övezetek felosztásában. Délben, amikor pénzügyminisztere a szobájába lépett, az elnököt toloszékében a térdére terített térképpel találta. Színes ceruzákkal rajzolta be változtatásait.¹⁷⁵ Azon ügyködött, hogy az amerikai övezet a lehető legkisebb felületen érintkezzen Franciaországgal. Churchill az ebédet követően egyezett bele a módosításokba. Az elnök úgy volt hajlandó a déli megszállási zónát elfogadni, ha a Rajna és Németország nyugati határa közti Saar, Palatina, Rheinhessen átkerül az északi zónába, cserébe Hessen-Nassau és Oberhesen tartományért, és ha az amerikai csapatoknak áthaladási jogot biztosítanak a brit övezeten keresztül a „nyugati és északnyugati kikötőkből”.¹⁷⁶ Az elnök tehát a déli zóna Franciaországgal érintkezését felére csökkentette, kijáratot nyert a Rajnához és áthaladási jogot szerzett az angol övezeten keresztül. Az angol miniszterelnök mindebbe beleegyezett. Roosevelt és Churchill nem vett tudomást arról, hogy szovjet kezdeményezésre három nappal azelőtt az EAC képviselői Londonban aláírták az övezetfelosztási jegyzőkönyvet, a térképen üresen hagyva az angol és az amerikai megszállók nevét. Az EAC újabb feladat elé került: a québeci módosításokat a Protokoll szövegébe át kellett vezetni. Másnap Leahy tengernagy az övezetfelosztást az elnök és a miniszterelnök közös utasításaként adta át az egyesített vezérkarnak.

Az elnök egész nyáron ellenállt tanácsadói, Stimson, McCloy, Marshall és a State Department unszolásának, hogy a földrajzi, stratégiai és hadművelleti okok következtében jobb szárnyon támadó amerikai csapatoknak felajánlott megszállási övezetet elfogadja. Eisenhower egyetértett velük.¹⁷⁷

¹⁷² Az EAC 1944. július 31-i ülése. NARA, EAC.

¹⁷³ Az EAC-okmányt a német feltétel nélküli megadás napján Walter Bedell-Smith amerikai tábornok az íróasztalában felejtette. Helyette 1945. május 7-én Reimsben Jodl, és másnap Berlinben Keitel egy másik, sebtében összeállított katonai megadási okmányt írt alá.

¹⁷⁴ Az EAC 1944. július 27-i, augusztus 2-i és 4-i ülése. Uo.

¹⁷⁵ John BLUM: *Roosevelt and Morgenthau. Years of War*. Houghton Mifflin, Boston, 1970. 372.

¹⁷⁶ FRUS, 1944. *The Conference at Quebec*. 365.

¹⁷⁷ Forrest C. POGUE: *The Supreme Command*. Viking, New York, 1973. 350.

Roosevelt az övezethatárok átrajzolásával a lehető legtávolabb akart kerülni a francia „forradalom” megrázkódtatásaitól. A közel egy évig tartó vitát gyorsan és barátián rendezték. A vezérkarok a kikötők használatáról még hetekig folytatták a vitát, de a nagy párharcból Churchill került ki győztesen.¹⁷⁸

Az angol–amerikai stratégiai vita utórezgéseként indította meg Montgomery altábornagy a balszárnyon Hollandia irányába támadó MARKET GARDEN hadműveletet (1944. szeptember 17–24.). Az angol hadvezér nem a távoli Berlinért kezdett versenyfutást, hiszen annak sorsát az EAC-megállapodás előre eldöntötte (tudniillik angol–amerikai csapatok nem vívhatták meg), hanem az északnyugat-németországi brit övezet mielőbbi birtokbavételéért. Az arnhem-i hídfőnél ledobott angol és lengyel ejtőernyősök közül kevesen tértek vissza...¹⁷⁹

¹⁷⁸ A háromhatalmi németországi megszállási övezetek módosított jegyzőkönyvét az EAC 1944. november 14-i ülésén írták alá. NARA, EAC.

¹⁷⁹ Lásd Winston S. CHURCHILL: i. m. 476., 482–483. Az elesetteknek Joseph F. Levine és Richard Attenborough rendező 1977-es, *A híd túl messze van* (A Bridge Too Far) című filmje állított emléket.